

NORDISKA MUSEET

FATABUREN

1906

HÄFT. 1

KULTURHISTORISK TIDSKRIFT

••• UTGIFVEN AF •••
BERNHARD SALIN
MUSEETS STYRESMAN

Nils Keyland. Om den svenska allmogens jakt	1
Otto von Friesen. Om landskapsnamnet Uppland	17
Jesper Svedenborg. Hornborga by i Västergötland före år 1860	29
Jesper Svedenborg. Klotspelet i Hornborga by	35
A. Roland. »Mesula»-konstruktioner	38
Smärre meddelanden: N. Keyland, En brudutstyrsel från Härjedalen; E. Hammarstedt, Julbröd; Axel L. Romdahl, Några 1600- och 1700-talsstolar	45
Litteratur: P. M. rörande Julfirandet; Jon Olofssons optegnelser, af -a-i; H. F. Feilberg, Julen, af N. E. H.	58
Notiser	64

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatser innehåll.

Vi tillåta oss härmed påpeka, att kvartalsskriften »**FATABUREN**» är en fortsättning af »**MEDDELANDEN FRÅN NORDISKA MUSEET**», hvars sista årgång, omfattande år 1903, utkom 1905. Med detta 4:e (sista) häfte af Fataburen för 1906 följer som bilaga redogörelsen för museets utveckling och förvaltning under åren 1904 och 1905.

Redaktionen.

Om den svenska allmogens jakt

af

Nils Keyland.

Upphufvet till jakten i detta ords ursprungligaste mening kan anses hafva varit af två slag, dels människans näringsbehof, som drifvit henne att tillgodogöra sig det nyttiga i djurvärlden, dels nödvändigheten att oskadliggöra de element i denna, som på ett eller annat sätt uppträdt fientligt mot hennes intressen. I hvarje fall är denna handtering, om riktad på det ena eller andra ändamålet, ytterst att betrakta som ett existensvillkor för hvarje folk på naturstadiet.

Hvad vi för vårt lands vidkommande genom spridda fynd känna om de äldsta förhållandena är tillräckligt att konstatera jaktens betydelse som hufvudnäring äfvensom att i dess hufvuddrag klargöra spörsmålet om de jaktbara djurens utbredning under förhistorisk tid. Dock, några tillfredsställande detaljkunskaper om jaktnäringens ekonomiska betydelse i dess olika grenar kunna vi svårligen af dessa fynd inhämta. Vi måste ta ett stort språng framåt i tiden, innan vi i en upptecknad tradition möta några försök till mera detaljerade utredningar af en af vårt folks viktigaste lifsfrågor. Den förste författare, som mera ingående sysslar härmed, är ärkebiskopen i Uppsala, Olaus Magnus, som i sin *Historia de gentibus septentrionalibus* upptar till behandling de olika såväl jakt- som fångstmetoderna äfvensom jaktbytets mångahanda nytta och användning i hushållet och medicinen. Särskildt vid denna senare synes den mångsidige författaren fästa vikt. Hans uppgifter, hvilkas innehåll allt fortfarande gå igen i folktron, äro bevisligen sanna uttryck för

den tidens uppfattning. Och de låta oss klarare fatta de anstalter till själfbevarelse, som naturjägaren med sina otaliga knep afsett.

Enskilda förbud för vissa jakt- och fångstsätt förekomma visserligen redan i landskapslagarna; dock endast gällande villebrådsarter, som ansågos tillhöra den kungliga jakten. Några stadganden rörande fridlysningstider för det ena eller andra villebrådet förekomma däremot icke. Sannolikt voro också vid den tiden samtliga matnyttiga djur så ymnigt representerade, att några bestämmelser om inskränkningar i jakträttigheterna ej ansågos af behovet påkallade. Ännu på 1500-talet fanns enligt nämnde författare på numera sällsynta djur ett värkligt öfverflöd. Huru länge denna jaktens guldålder med obegränsade tillgångar på vildt varade, är ej så lätt att afgöra. Dock torde vi i de första bestämmelserna från midten af 1600-talet angående fridlysningstid för det mindre, matnyttiga villebrådet se ett bevis på en inträdande minskning. Vid denna tid börjar en för den svenska allmogejaktens forna frihet på skiftande öden rik lagstiftningsbana, som i stora drag täljer ej mindre om klasskampens och egoismens uppträdande i den mångbesjungna skogen än om ödeläggelsen af en af landets fordom förnämsta näringskällor.

Vi vilja här genom några enstaka exempel ur urkunderna söka belysa våra sagesmäns erfarenhet om jakten och dess resultat förr och nu. Så finna vi, att Olaus Magnus i anförda arbete ännu ej finner den ringaste anledning att knussla; med frikostig hand slösar han på sina jägare och fångstmän ur naturens förrådskammare allt, hvad dessa rimligtvis kunna önska. Om hermelinjakten säger han, att hundarna bita ihjäl dessa djur och lägga dem i högar framför sina herrars fötter. Och hermelinen var ett för sitt dyrbara skinn synnerligen värdefullt jaktbyte.

I sin beskrifning, Jämtelands jakt och djurfänge (1749), anför Aeschill Nordholm några siffror, hvilka utgöra de första försöken till en statistik öfver dessa förhållanden.

»Haregiller», säger denne författare, »har nästan hvarje landtman. Ofta vet jag händt, att en öfver vintren fångadt 100:de, 150 eller 200 harar. Om jag skall göra en jämnad, kan med all säkerhet räknas 9 för hvar rök, blifver däraf en summa 16,416 harar, som

årligen fälles. Godt understöd i spisen har landtmännen af dessa kreaturens kött, (och) ho vet icke hur goda och varma hare-skinns fellar äro till sängkläder.»¹

Af fågelfångsten i Jämtland gör han följande öfverslag: »De åren då fågelen efter vanligaste myckenhet vistas och fångas på våra skogar, försäljas öfver vintern ungefär uti Hammerdal 15 lass, Lit 10, Ragunda 10, Refsund 10. För de andra sju socknarna kan jag ej taga mer än 5 lass på hvardera, somliga mer och somliga mindre. Blifver således ett antal af 80 lass, då 32 lisp. varda räknade på hvart lass. Och jag tror mig ej fara vilse, om jag säger, det landet gör sig för denna fogel en årlig penning vid pass 30,000 dal. kopp:mt.»

Såsom ett exempel på fågelns ojämna förekomst må vi efter samme sagesman anföra följande uppgifter. »1745 om hösten, då såg man helt litet fogel nästan på alla orter, där han plägar vistas; men följande året eller 1746 begynte han, helst uti Norrland lika som inrymma alla skogar både större och smärre: då uti Jämtland hvar god fogelfångare hade ett lass till afsalu. Samma vinter, eller början af 1747, kom fogeln i så ringa värde, att en hjärpe eller ripa byttes på handelsplatsen för ett fikon. Landtmannen har då ätet så, att han vämjdes vid fogel-kjött, och ingen ville köpa; emedan hvar fogelhandlare vid afsättningen i Stockholm kommer i förlust på 2 à 3000 d. Se vi på det året som efterkom, så var der icke en fjärdedel i jämförelse med förra året. Men ännu mindre antal af fogel fångades i denna förflutna vinter, det landttullarnes specialer utvisa.»

Ännu fortlevver bland folket i bygderna en tradition, som synes vilja bekräfta, hvilken riklig tillgång på allehanda vildt ännu funnits för få mansåldrar tillbaka, samt med hvilken framgång och ifver en del personer ägnat sig åt det med en viss hemlighetsfull respekt betraktade jaktyrket. De af öfverdrift och humor färgade historierna,

¹ Under medeltiden åtnjöt haren, såväl som ekorren, skydd, emedan han betraktades som ett värdefullt pälsdjur. Nordholm beklagar, att folket ej förstär uppskatta harens egenskap som sådant. Hvad han anför om harskinnens handtering, att de visserligen afflås, men sedan kastas på skräphögen, äger allmänt sin riktighet ännu i dag.

som gå igen här och där, tala oförtydligt om, hvilken roll jakten spelat i det dagliga lifvet.

Om Huske-Jo i södra Finnskoga berättas, att han nedlagt 36 björnar. Han hade haft björnen på sig så många gånger, att han var sönderrifven öfver allt, munnen satt på sned, och han måste begagna två käppar. Rockebärke i samma församling skall hafva nedlagt 200 älgar. En gång när han var ute på fågelskytte, fick han se en älg. Då tog han fällknifven och lade i bössan med påföljd att älgen damp.¹

En annan storskytt, Olof Pålsson i Rögden, nedlade en morgon tre björnar och ett skogssvin (gräfling).

Rankersknappen i Mangskog var en gång åstad och jagade. Först sköt han på en tjäder, som skadad flög ut på ett skogstjärn. På språnget efter denna ref han upp snösockorna i riset, hvarvid en hare uppskrämdes. Denne blef skjuten; men just som Rankersknappen fick fatt tjädern, stack han ned båda benen i vattnet. Uppkommen befanns han ha fyra stora laxar i damaskerna.

Mattes på Åmotsnäset i samma socken berättas en gång ha fått en tjäderhöna i en fiskmjärde, som låg upplagd på ett berg; därjämte en räf, som krupit in i mjärden för att ta hönan.²

År 1901 lefde ännu i Ytterhogdal, Härjedalen, en gammal jägare, som enligt meddelande af pastor Modin skall hafva fällt 130 älgar förutom en mängd annat vildt. Samme författare berättar om ett

¹ Det måste medgifvas, att jaktlagarna ej i allmänhet funnit hos allmogen sina lydigaste efterföljare. Såsom denna vanligtvis med ovilja betraktat hvarje inskränkning i sin frihet, så ock ej minst hvad angår ifrågavarande handtering. Det dolda missnöjet, som mera sällan gett sig luft i resonemang än i historier, hvilka kunnat uttrycka skadeglädjen öfver myndigheternas stukning, är af tämligen generell natur och belyses tillräckligt af följande typiska godbit. En gång kom länsmannen i sällskap med två drängar för att ta ifrån Rockebärke en älg, som de visste, att han tjufskjutit. »Har du älgkött?» sade länsmannen. »Ja väl har jag det», svarade Rockebärke, »men det är mitt kött!» »Tag fram det!» befallde länsmannen. »Hvar har du köttet?» »Det är i boden», genmälte Rockebärke, »det har du ingenting med att göra». Då befallde länsmannen sina drängar att bryta upp boddörren och hjälpte själf till. Men då sade R.: »Hvad är du för en lagens karl, som bryter upp andras lås!», och därmed tog han kommissarien öfver nacken och kastade honom utför stenbacken, att han så när slagit ihjäl sig. Men efter den betan kom länsmannen ej mer tillbaka.

² Jmfr förf:s anteckningar från Värmland i Nordiska Museet.

mera tillfälligt storkap i fångstväg, som kommer en att mindre be-
tvifla de öfverspända historierna från fordom. Detta inträffade
vintern 1902—1903. »En bonde därstädes», säger han, »kunde vid
sin första vittjning hemföra 38 tjädrar, 8 orrar och 3 harar, fyllande
hela golfvet i hans stuga». En arbetare erhöi på en gång 18 tjädrar
o. s. v. (jmf. Jägareförbundets nya tidskrift för 1903, sid. 131).

Under äldre tider torde sådana fångster ej ha varit sällsynta;
för närvarande måste, såsom förf. anger, händelsen tillskrifvas en
tillfällig rusning af fågeln, en sådan som ej ofta inträffar.

Med tiden har ifrågavarande jakt visserligen förlorat sin bety-
delse som näring; den idkas likväl ännu af skyttar och fångstmän
litet hvarstans ute i bygderna, helst där själfägande bönder dispo-
nera skogarna fritt för slik handtering. Dock gäller det numera på
grund af de olika djurslagens successiva förminskande i nämnvärd
grad endast jakt på hare och fågel eller en och annan rofdjursort,
som frestar skogsmannen för skottpenningarnas skull.

I nordvästra Värmland, där tillgången på sådant vildt ännu är
jämförelsevis rik, skall en fångstman, som har 100 å 150 snaror ut-
satta, under medelmåttigt goda fågelår kunna beräkna 20 å 30 *skott*,
motsvarande ungefär så många kronor i pengar. Men fångstlyckan
är oberäknelig och ytterst beroende på den olika tillgången på vildt
under olika år. Somliga år kanske han får 50 skott, andra ej mer
än 10.¹ Hvad här sagts om fångst gäller äfven skytte. Det ena
som det andra kräfver stor tidsspillan; och skall jägaren under så-
dana förhållanden kunna tänkas ha någon valuta för sitt arbete, då
måste denna ovillkorligen mätas med det nöje, som hans handtering
skänker honom.

Af jaktstatistiken framgår, att under åren 1827—1870 dödades
i Sveriges mellersta och nordligaste delar 4,685 björnar, hvilken
summa emellertid uttrycker ett minimum, då uppgifter nämligen
saknas för flera år, och då naturligtvis ett mycket stort antal dödade

¹ I vissa trakter af Norrland bedrifves fågelfångst allt fortfarande i stor skala.
I Härjedalen och Jämtland hafva vi sett klåfvar med flera hundra snaror, alla till-
hörande samma person. Dock hafva vi erfarit, att fångsten äfven där är långt mindre
lönande än längst tillbaka i mannaminne.

aldrig blifvit anmälda. Det är ock att märka, att dessa uppgifter härröra från en tid, då björnen hunnit bli jämförelsevis sällsynt. Från tiden före 1825 saknas statistiska meddelanden. Enligt anförda arbete af Nordholm betalades för björnhudar ända till 48 daler kopparmynt. De användes för resten af folket till underbredselse i sängar, slädfällar, mössor o. s. v. Björnsenor hafva gjort samma nytta som ren- och älgsenor. Som bekant har björnkött af allmogen betraktats som en läckerhet.

Af det anförda kan man förstå, att ensamt björnjakten under tider, då djuret ännu fanns i mängd, och då befolkningen var relativt mindre, måst vara af en ej oväsentligt ekonomisk betydelse. Hvilken annan fördel tillintetgörandet af så många skadedjur, som dem här ofvan anförda siffra visar, kunde medföra för landet, framgår af några statistiska uppgifter från 15 län i Sverige åren 1866—1870. Då dödades nämligen af rofdjur: 28 hästar, 460 nötkreatur, 30,448 svin, får och getter, 54,367 fjäderfä, allt värderadt till sammanlagdt kronor 264,836.

Detta alltså för en del af landet under en tid, då de värsta rofdjuren, björnen, vargen, järfven och lokatten, voro till största delen utrotade. Till hvilka siffror man skulle hafva kunnat komma under föregående århundraden, då dessa rofdjur ännu voro allmänna, är lätt att inse. Men någon statistik finnes inte från den tiden.

Att till följd af sådana hemska ödeläggelser folkets hämndkänsla växte stark och att ett hat uppstod, som endast kunde blikas genom dödsfiendernas fullständiga utrotande, är egentligen ingenting att undra öfver. Den hårda kampen för tillvaron är ej ägnad att göra människan känslig, tvärtom medför den ett förhärdande af sinnet, så att hon blir känslolös, äfven när det gäller oskyldiga offer.

Hastigt dödande redskap, sådana vår tid förfogar öfver, funnos ej; man ägde då inga bättre medel att tillgripa än de ofta långsamt dödande fångstredskapen eller de mot de större djuren sannolikt föga verksamma pilbågarna. Först på 1600-talet började flintlåsgevär att i någon större utsträckning användas. Till en stor del med dessa primitiva medel har emellertid uträttats, att de flesta rof

djursarter f. n. äro så sällsynta, att de ej förmå anställa vidare skada.

Att rofdjurens utrotande i tidernas längd kräft oerhörda offer, mycket mod, mycken egendom, t. o. m. många människolif, därpå ha vi jakthistoriens vittnesbörd. Det måste ock på sätt och vis kunna betraktas som ett storverk, som tillskyndat nationen vinst i flera afseenden.

Såsom bidragande till våra skadedjurs snabba utödande särskildt under förra delen af 1800-talet måste vi framhålla det energiska ingripandet af flere namnkunnige storjägare, sådana som Greiff, Hamnström, af Ström, Westbaum m. fl., hvilka, flitigt sysselsatta med denna del af allmogejakten, framgångsrikt verkat på förbättrandet af skallplatser och af varggårdar, som i jakthistorien bära deras namn.

Men den plötsliga minskningen af rofdjursstammen under en viss tid, då både björnen och vargen liksom genom ett trollslag försvunno från stora områden, utan att oss veterligen några som helst utomordentliga åtgärder blifvit vidtagna, synes tyda på helt andra ej fullt utredda orsaker.

Mångenstädes, t. ex. på vissa trakter i Värmland, där detta inträffade på 1830- och 1840-talet, har allmogen varit böjd att i den plötsliga minskningen se en följd dels af de förbättrade eldvapnens, om jag så må uttrycka mig, moraliska inverkan, dels af vissa storjägares förmenta förmåga att genom besvärjelser fördrifva allt ondt i skogen.

Så berättas t. ex. om en gubbe i Östmarks socken, hvilken *stämde* vargarna från trakten med dessa ord: »Nu kommer I inte tepaka, se länge tänrån setter i käkpenån men». (»Nu kommen I inte tillbaka, så länge tänderna sitta i käkbenen på mig».) Detta kallades att »vänne fåla» (vända fjäten, spåren), hvarmed menas att genom trolldom tvinga ett rofdjur att försvinna från orten. Enligt sägner skola alla björnar och vargar af samma orsak måst lämna dessa trakter.

Genom summering af de statistiska tabellerna öfver rofdjursjakten under perioden 1827—1870 finna vi, utom hvad som förut

blifvit meddeladt rörande björnen, att de fällda vargarnes antal var 10,977, loarnes 6,683 och järfvarnes 3,761. Dödade räfvar under åren 1827—1860 voro 89,929 samt under femårsperioden 1866—1870 innalles 123,335.¹ De dödade örnarnes antal under åren 1866—1877 var 9,723, hökarnes 71,294.

Kontrollen öfver rofdjursjakten möjliggöres numera genom bestämmelserna angående skottpänningar, för hvilkas erhållande fordras, att fällandet af djuren inberättas och styrkes. I fråga om jakten på nyttigt vildt däremot låter sig öfverhufvudtaget ingen statistik upprättas; i vår tid kanske dock ännu mindre än förr. De skärpta lagarna hafva så småningom verkat, att allmogejakten förvandlats till krypskytte i detta ords egentligaste bemärkelse. De lyckträffar, som ej berättiga till kontant erkänsla utan snarare till laga näpst, ligger det ej i skogmannens intresse att bekantgöra. Alltså, den sida af allmogejakten, som på grund af sina många beröringspunkter med folkets bärning och välstånd mest borde intressera, är och förblir till största delen insvept i mörker, blir för alltid de djupa ödemarkernas hemlighet.

Att genom öfverlistande bereda sig önskad åtkomst af skogens misstänksamma och försiktiga varelser, det är en uppgift, som måste anses från början hafva kraft intelligens och uppfinningsförmåga, därjämte och framför allt kunskap om djurens olika sätt att reagera mot människans anslag, om deras lefnadssätt, storlek och styrka. Genom sin hållning gent emot människans syften har naturen påkallat en viss kraftutveckling, som så småningom omsatts i insikt och erfarenhet om, på hvad sätt och med hvilka medel skogens bestar kunnat säkrast betvingas. Naturen har varit skogmannens läromästare. Det är egenarten hos hvarje vildt, som först nödvändiggjort uppfinningen af en lämplig grundform för hvarje metod och redskap, och som sedan äfven föranledt den så fastställda typens utveckling i riktning mot en högre grad af ändamålsenlighet. För att kunna rättvist bedöma den kultur, hvarom här är fråga, hur enkel och fränstötande den än vara må, är af vikt att känna de för-

¹ Jämföres siffran 89,929 med 123,335, så märker man en disproportion, som endast kan förklaras af ofullständigheten i uppgifterna.

hållanden, hvarunder den uppstått och utvecklats. Endast mot en bakgrund af den natur, som återspeglas i djurlifvet, urmänniskans lefnadsvillkor och deras inbördes förhållande, får den sin rätta belysning.

På det att förhållandet mellan natur och kultur, hvilka alltid stå i en så innerlig växelverkan, må i hvarje punkt bli åskådligast möjligt belyst, är utan tvifvel riktigast att så att säga inom en ram låta hopföra alla de skildringar, som afse jakt och fångst af samma djurslag. Som denna indelningsgrund ej här, utan först i en vidsträcktare behandling af det historiska materialet kan ifrågasättas, vilja vi t. v. åtnöja oss med att i fråga om redskap endast skärskåda några vissa typiska klasser eller grupper, hvilkas arter till följd af principiell gemensamhet beträffande konstruktionen erhållit i praktiken samma benämningar, ehuru använda för fångst af skilda villebråd.

Gropar, som omnämnas redan i de äldsta urkunderna, danades i likhet med öfriga fångstinrättningar efter arten af det afsedda bytet, alltså varierande i fråga om storlek, gillring och öfriga säkerhetsanordningar. Från de största bland dem, älggroparna, hvilka borde vara ända till 18 fot i hvarje riktning, ha vi hela raden ned till de blygsamma hargroparna, som helt provisoriskt uppskottades i snödrifvorna. Gropar hafva användts för fångst af samtliga rofdjur. För björn, varg, räf och järf bonades de vanligen inuti med plankvirke, för klodjur, d. v. s. loar, däremot ofta med rund sten; för älg, ren eller därmed besläktadt villebråd, ansågs däremot ingen inre fodring behöflig. Gropar hafva dessutom användts, såsom nämndt, för harar; vidare för hermelin, igelkott och roffåglar. På den med någon svag betäckning försedda öppningen placerades ett bete i ändamål att locka djuret till att beträda försätet.

Gårdar bestodo vanligtvis af höga och vidsträckta, inåt lutande inhägnader, inom hvilkas område de lystna djuren lockades genom utlagd åtel. Där, utan möjlighet att komma ut, blefvo dessa genom högst olika anordningar fångade eller dödade, antingen medelst gropar, anlagda vid försåtliga smyghål, eller medelst grofva nät,

placerade framför någon större öppning, eller ock, där slika inrättningar för fångst saknades, genom att rätt och slätt skjutas. Mest hafva gårdar, hvilka till följd af det dyrbara uppförandet måste byggas på allmänhetens bekostnad, användts för varg; och hafva vi af sådana s. k. *varggårdar* en mängd olika typer, dels enklare och ursprungligare, dels sådana, som under insiktsfulla fackmäns ledning utvecklats till en högre grad af fulländning. Troligen hafva gårdar äfven användts för björn. Räfvar fångades ofta i varggårdar, tillfälligtvis äfven andra djur. Dessutom hafva vi att nämna *hargårdar* samt de af finnmarkens lappar ännu under 1700-talet använda ren-gårdarna, hvilka, i fråga om konstruktion väsentligt afvikande från de förut nämnda, äro de största som förekommit i vårt land.

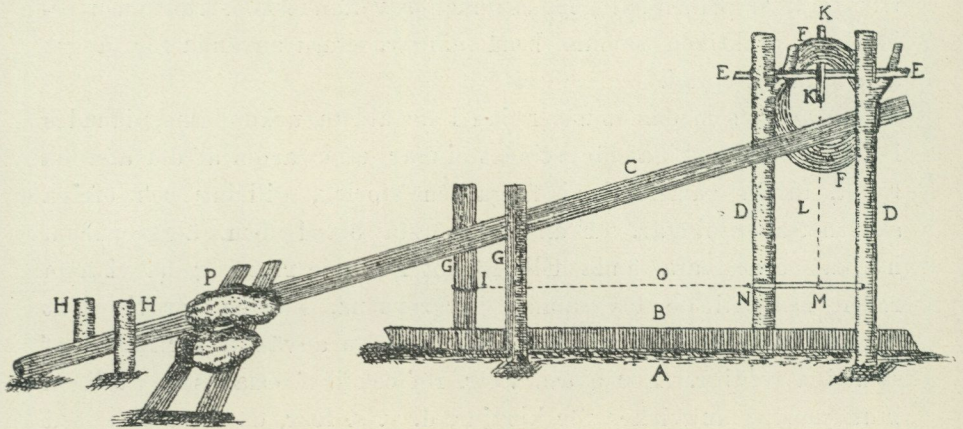

Fig. 1. Vargstock (efter A. Hilleström.)

Saxar, hvaraf en mängd olika typer finnas äro bland de få fångstredskap, hvilka ännu begagnas i någon större utsträckning, och hafva tjänstgjort för fångst af de flesta jaktbara djurslag, björn, varg, räf, järf, lo, utter, bäfver, ekorre, mård, iller, hare, säl samt dessutom flera slags roffåglar. Dessa inrättningar, hvilka fungera genom tvenne hopfällbara byglar, afsedda att vid minsta beröring slå om djurets ben eller hals, indelas i anseende till gillerinrättningen i *saxar med draggillring* och *trampsaxar*. Ofta äro de på insidan af byglarna försedda med järntaggar, för att desto säkrare fasthålla bytet. Genom mångahanda tekniska förbättringar

och en allt mera fabriksmässig tillverkning hafva saxarna i flera afseenden förlorat sin karaktär af egentliga allmogeföremål.

Stockar, stockfällor, lämmar, brandar, lämugiller, stampa eller *stappa* samt *bakn*¹ äro uråldriga fångstinrättningar, som användts för björn, varg, räf, järf, utter, mård, gräfling, bäfver, hare, allehanda skogs-fågel, nötskrika o. s. v. Inrättningen består af tvänne stockar, af hvilka den ena är fast liggande på marken, den andra uppgillrad

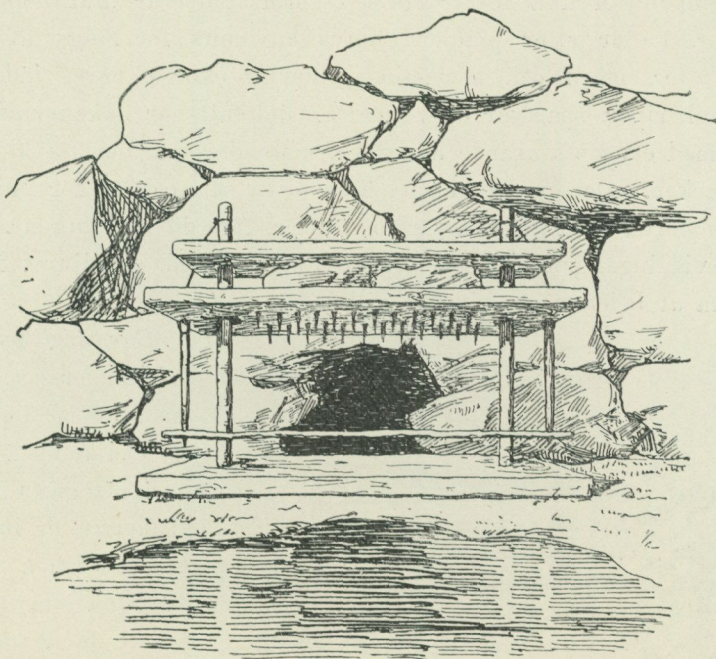

Fig. 2. Utterflake, rekonstruktion.

däröfver på så sätt, att den, då gillret vidröres, faller ned och dödar djuret. För vissa djurslag, såsom björn, utter m. fl., var fallstocken på undersidan vanligen försedd med taggar. För rofdjur har man — i ändamål att leda dessa i försätet — vanligen inrättat framför öppningen en inhägnad med inlagdt bete, för hvars åtkomst gillerinrättningen måst vidröras. Så ock för nötskrika. För djur, som hafva sitt tillhåll i gryt, har man placerat lämmen vid den till

¹ Södermannalagen, Byggn. balken XIX. Latin *trabes* (Olaus Magnus).

denna ledande öppningen. Skogsfågelstockar, harstockar o. d. hafva placerats i vägar med fri framkomst, de senare ofta vid smyghål i gårdesgårdar. *Räfhlef* hafva anordnats inne i själfva gårdesgårdarna på så sätt, att en stång med påhängda tyngder blifvit uppgillrad öfver ett för ändamålet inrättadt kryphål. Stockarna, hvilka förete en mängd typiska skiljaktigheter, äro med sina ofta sinnrikt uttänkta anordningar, de intressantaste af alla fångstredskap.

*Flakar*¹, hvilka förfärdigats i form af dörrar utaf hopfogade stockar, kaflar eller plankor, hafva användts för fångst af björn, järf, utter, mård och hermelin, gräfsvin, ekorre, hare, tjäder och orrfågel, ripor, sparfvar o. s. v. I en del fall har flaken varit försedd med ett motsvarande underlag; merendels har den likväl hvilat på marken. Den uppgillras på flera olika sätt och är för fångst af vissa »hårda» djur, såsom järf och utter, försedd med taggar. Placeras vid ingången till gryt eller kringgårdas så, att djuret för att komma åt betet måste vidröra gillringen.

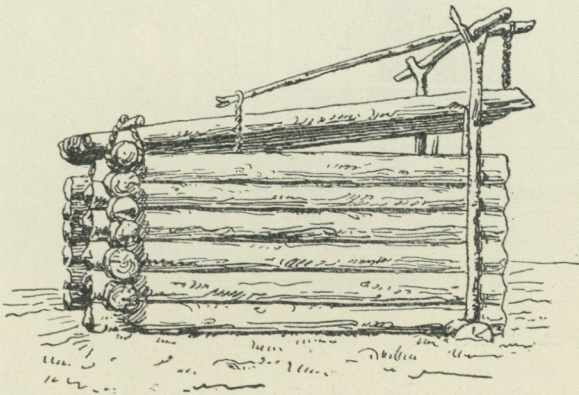

Fig. 3. Bås eller åfall, rekonstruktion.

Bås, *åfall* byggdes af timmer såsom helt små hus med öppning åt ena änden för djuren att gå in genom. Taket (eller luckan), som satt löst mellan de båda långväggarna, hvilande på bakväggen, uppgillrades på så sätt, att det, när betet vidrördes, föll ned med främre

ändan och stängde djuret inne. Enligt Hälsingelagen² var det icke för någon tillåtet, utom då det gällde björn, varg eller järf, att

¹ Värml. *lämmar*. De ofvan beskrifna lämmarna kallas i Värmland däremot stockar. I Södermannalagen, anf. ställe, förekommer *flatu*, hvilket möjligen betecknar detsamma som flake.

² Wiperbobalken VIII.

bygga *bås* eller annat giller. *Bås* hafva brukats för fångst af lo, järf och räf; möjligen äfven för björn och varg. Enligt Olaus Magnus¹ användes på hans tid räfbås, som voro gräfdä i jorden och försedda med en fallinrättning, som dödade det inträngande djuret.

Fällor, liksom *båsen*, afsedda att fånga djuren lefvande, hafva tillverkats på många olika sätt. Till dem räknas *räfholk*, *utterholk*, *gräflingholk*, som förfärdigades af bräder; *mård-* och *hermelinfällan*, som gjordes af urgräfdä, hopfallande stockhalfvor; vidare *bäfvertenan*, som var af bräder, och *bäfvermjärden*, som tillverkades af spröt. För säl omnämnas en af timmer uppförd inrättning med falllucka, som väl närmast torde kunna hänföras till denna grupp. Fällorna placerades framför öppningar till gryt på så sätt, att de innestängda djuren, för att komma ut, måste tränga sig in i dem; eller nedsänktes de (näml. *bäfvermjärden*) med inlagdt bete på älfbottnen. *Mårdfällan*, likaledes försedd med bete, placerades i närheten af någon öppning i en trädstam, där djuret hade sin in- och utgång, o. s. v.

Säll, gillrade på marken, hafva användts till fångande af hvarje-handa småfågel och raphöns.

Burar (eller *trattar*), bestående af i marken nedslagna störrar, hafva användts för fångst af orrfågel. I fråga om formen hafva dessa varierat så tillvida, att de än varit jämnvida, än vidare upp-till, än tvärtom. Vid en i midten af buren uppstickande stake har förmedelst en vidja varit fäst en horisontelt hängande kaffe med påhängda hafrerisslor. Vid försök att från kaffen nå risslorna, hafva orrarna, i det att denna vickat undan, fallit ned i tratten och fångats. I inrättningar påminnande om dessa, ehuru naturligtvis mycket större och alltid smalnande upptill, hafva förmedelst inlagdt bete äfven räfvar fångats. I burar, förfärdigade af träspjälor eller ståltråd och inuti försedda med nät eller hopslående nätbågar, hafva fångats mångahanda roffåglar, såsom hökar, ugglor, ufvar och örnar. Till lockbete har användts en dufva eller höna,

¹ Historia de gentibus septentrionalibus, Romæ 1555 pag. 635.

levande eller uppstoppad; äfven ankor, orrar, skator o. s. v. För fångst af sparfvar, bofinkar, grönsiskor med flera småfåglar hafva begagnats burar af videspön med små ingångar som på en fiskmjärde. Talgoxar pläga tagas i små kärl, hvilkas lock blifvit upp-gillrade (med talg som bete).

Gillrade spjut = själfskjut, arf, häkta, lee, drag omnämnas redan i landskapslagarna. I Hälsingelagen förbjöds att lägga *arf*, utom då det gällde vissa rofdjur; i M. Erikssons landslag stadgades, att fångst af älg förmedelst gillrade spjut ej finge förekomma i Göta- eller Svealand, med undantag af Dalsland, Värmland och Dalarne. Genom skilda lagbestämmelser hafva dessa redskap efter

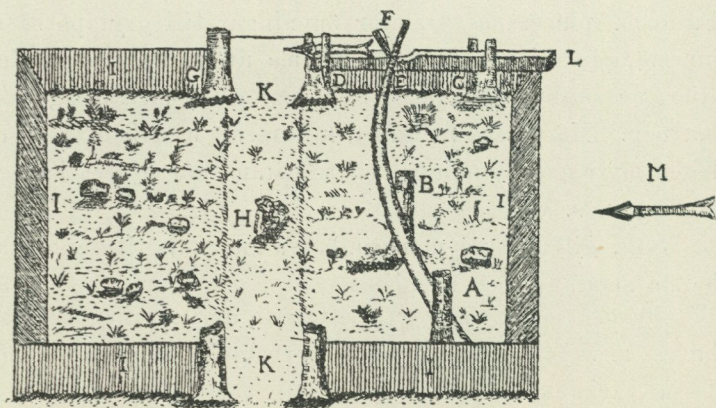

Fig. 4. Björnle eller björndrag (efter A. Hilleström.)

hand blifvit utdömda; och dock — vi vilja såsom ett exempel på lagens vanmakt nämna detta — användas de ännu i enstaka fall borta i obygderna. Gillrade spjut hafva längre tillbaka i tiden med säkerhet användts för alla större djur, som man af vissa antydningar kan förstå; litteraturen och traditionen hafva dock endast i fråga om *älglee* och *björnlee* några fullständigare skildringar att lämna. *Lee* eller *drag* för älg anordnas öfver någon skogsstig, där djuret har sitt stråk, på så sätt, att en öfver stigen utspänd tråd sättes i förbindelse med en gillerinrättning, hvilken håller i tillbakaböjdt läge en spänstig bom eller trädstam. Framför bommen,

med spetsen riktad mot den öppning, där älgen skall passera, ligger en pil, hvilken vid afgillringen framdrifves af bommen och rännes in i kroppen på djuret.¹ Vid fångst af björn användes en inhägnad, försedd med åtel samt med öppningar, hvori *dragen* inrättades. Gillernordningarna variera betydligt och äro ofta högst sinnrikt uttänkta.

Gillrade sälspjut, innefattade i cylindrar och framdrifna af spiraler, beskrifvas.

Gillrade bågar och bössor (lurbågar och lurbössor), drag hafva begagnats enligt samma princip som de ofvan omnämnda *dragen*. Föregångstypen representeras gifvetvis af bågarne, hvilka omnämnas redan hos Olaus Magnus. Men ännu på 1700-talet användes sådana af lapparne för dödande af björn. Där *lur* användes för rofdjur, begagnades åtel, utlagd i skottlinjen och genom en sträng förbunden med båg- eller bösstrycket. När åteln vidrördes, gick pilen eller skottet af. Äfven användes inhägnader såsom i fråga om björndrag. Pilarnas form varierar från den spetsiga till den breda eller halfmånformiga, hvilken senare användts särskildt på så kallade räfbågar. *Lur* har säkerligen användts för flerehanda djurslag, ehuru endast tre à fyra stycken finnas omnämnda.

Gillrade bulvaner med stomme af trä eller annat fast material, utstyrda i form af en höna, orre eller dufva och försedda med spjut eller »huldade» ståltrådstaggar, hafva brukats för roffågelsfångst. När t. ex. den spejande höken från sin höjd slår ned på det förmenta rofvet, borrar han spjutet eller taggarna i sig och blir fångad. Lefvande lockfåglar, bundna på en brädlapp, som rundt om varit försedd med dylika spetsar, hafva äfven förekommit. Äfven omnämnas bleckbulvaner, försedda med en gillrad pistol.

*Snaror.*² Till denna grupp af fångstredskap kan hänföras ett rikhaltigt material af typer och variationer, använda för fångst af alla jaktbara djur från de största till de minsta — björn, varg, räf,

¹ Järfgiller af samma princip, fastän af annan konstruktion, omnämnas. Här satt pilen, färdig att vid beröring af åteln uppdrifvas af en bäge, dold under ett med hål försedt bräde.

² I landskapslagarna förekommer benämningen *rårep*.

lo, mård och hermelin; älg och ren; gräfsvin, utter, hare och ek-orre; alla större roffåglar såsom örnar, hökar, ufvar, ugglor o. s. v.; tjäder, orre, järpe, morkulla, dal- och fjällripa; alla slags trastar, sidensvans, domherre, nötskrika, korsnäbb, nattvaka; vidare allehanda vadare och sjöfåglar m. fl. som här ej kunna uppräknas. För de största rofdjuren, björn, varg och möjligen järf, hafva, såvidt oss är bekant, endast *vippsnaror*, afsedda att medelst löpande tyngder hissa bytet till väders, blifvit använda. Sådana hafva på ett eller annat sätt stått i förbindelse med en åtel, vid hvars beröring den

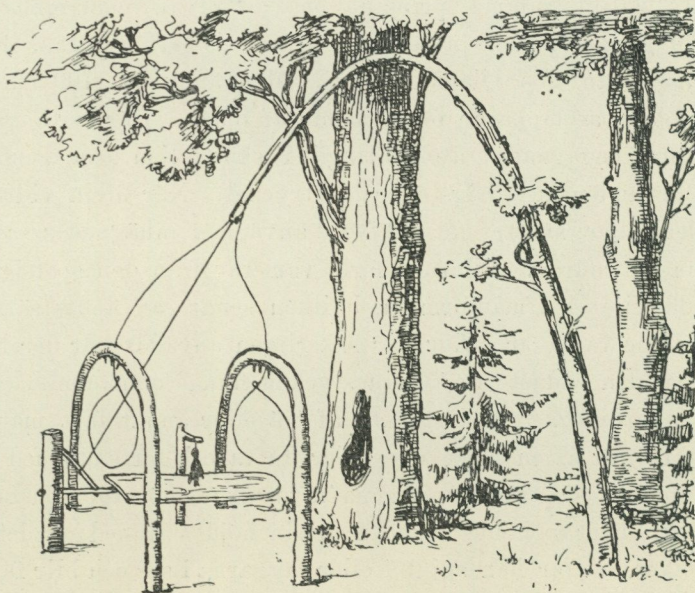

Fig. 5. Vippsnara, rekonstruktion.

försåtliga mekanismen bragts att fungera. Ett annat slag af vippsnaror äro s. k. *spättsnaror*, äfven nämnda *upphäfla* och *upphäflva* (sing.), hvilka benämningar syfta på snarans uppgift att upphissa bytet i luften. Dessa, som äro fästa vid toppen af till marken böjda ungträd eller öfver lämpliga underlag lagda stänger med tillräckligt tung rotända, kallas äfven *hinkar*, och hafva brukats för varg, räf, lo, hare, tjäder, orre o. s. v.

(Forts.)

Om landskapsnamnet Uppland.

Af

Otto von Friesen.

S kilda tider ha gifvit olika svar på denna fråga, och svaren ha visserligen ej alltid stämt öfverens med hvarandra därför, att de varit samtida. Jag skall i all korthet ge en öfversikt öfver de lösningar, som föreslagits, men åsyftar icke att åstadkomma ett fullständigt register öfver dem alla.

Äldre meningar såsom Messenius', Rudbecks och Peringskölds refereras af L. Salvius i Beskrifning öfver Sveriget, Första Tomen om Upland, Stockholm 1741, s. 1 f.: »Någre gissa at namnet Upland skal vara kommit af det ordet ypen eller ypna, såsom der med skulle förstås et yppet Land; men det är svårt at finna någon grund der til. Andre mena, at det är således nämt efter en Konung, som här i Landet skal fordom varit rådande och hetat Ubbo: fast det ännu är ovist, om någon Konung af det namnet varit til här i Sverige. Det kallades fordom Up-Svea, och Inbyggarena Up-Svear, hvaraf det tyckes sedermera vara kalladt Upland. Begge namnen synes peka på et sådant Land, som skulle vara högländt eller bära up åt: I hvilket afseende jämväl en ort i Norrige skal blefwit kallad Upland, emedan den ligger högt up ifrån Hafvet; Men detta vårt Upland reser sig icke så märkeligen up åt, att det just der af skulle fåt sit namn. Det är lågt både vid Hafvet och Mälare sidan: har ock up i Landet mera slättmarker än stora höjder.» . . . »Ty skulle en med samma skäl kunna säga, at detta Land är kallat Upland och des Inbyggare Yfverborne, af det yppersta som här af ålder varit och ännu är i hela Norden, både i det Andeliga och

Verdsliga Väsendet. Vi säga ännu: *Gå up til Kyrkan, fara up til Staden, resa up til Slottet*, at der med gifva ortens värdighet och heder tilkänna: fast än den, vi ärna oss til, kan ofta ligga lägre nid, än den vi komma ifrån. I lika mätto, kan det vara händt, at Östersjön, Södermanland, Vessmanland och Norrland hafva fåt sina namn efter de 4 Väderstreken från Upland; Men om der af kan skäligen slutas at Upland varit den ort, hvar uti våre älste Förfäder, som i början icke hade något vist Boställe, aldra först sat sig neder, eller tagit sig et stadigt fäste, det synes så vida ovist, som dessa Landsorter intet lära så varit kallade ifrån den tid, de aldra först fingo sina vissa inbyggare.... Sielfva namnet Upland skal föga vara äldre än i från Christi tid.»

Eric Tunelds Inledning til Geographien öfver Sverige, utgifven samma år som föregående arbete, s. 24, säger: »Ther (i Uppland) har, uti the äldsta tider, warit Konunga-Sätet: och förmenes hafwa fådt sit namn antingen theraf, at thet ligger up i landet, eller ock rättare, för the fordna Upsala-Kungars öfvervälde, under hvilka the andra Landsändars Fylkis Konungar och Höfdingar woro skattskyldige: hwadan thet ock fordomdags kallades Ypland, Opland och Öfwer-Sverige; och Inbyggarena Up-Swear eller Öfwer-Swear.» N. W. Forsslund, som 1827 utgifvit den 8:e upplagan af Tunelds geografi, återger ännu i allt väsentligt de åsikter, som Tuneld själf uttalat i den första.

Enligt C. J. Schlyter, Om Sveriges äldsta indelning i landskap och landskapslagarnes uppkomst, Uppsala 1835, s. 26, inskränkte sig Svithiod ursprungligen till det sedermera så kallade Uppland, »och således voro *Svear* ej annat än Uplands invånare, hvilka först sedan de kringliggande landen blifvit genom derifrån utgångna kolonier befolkade, så att nya landskap deraf uppkommit, till skilnad från dessa nya landskapens inbyggare kallade sig *Upsvear* och sitt land *Upland*, hvaremot kolonisterne och deras land benämndes efter deras belägenhet i förhållande till moderlandet, t. ex. *Supermæn*, *Supermanna land*. Namnet *Upland* (pl.) är dock, likasom *Smaland*, collectift, och har afseende på de tre så kallade *folkland*, och den vid hafvet belägna *Ropen*, hvaraf det utgjordes.» — Till denna Schlyters

framställning bör först anmärkas, att, som R. Tengberg: Om den älsta territoriala indelningen och förvaltningen i Sverige I s. 9 not 7 framhållit, Svearnes land — svenska och danska runstenars *Sviþiuþ*, lat. *Svecia* — ursprungligen omfattade landen på Mälarens norra sida, således både Uppland och Västmanland; detta framgår bl. a. af Magnus Ladulås' testamente af 1285, där *Svecia* omfattar Uppsala och Västerås stift till skillnad från Strängnäs stift, och af Svenskt Dipl. II nr 1890 (af 1312): *Suecia*, in *Sudermannia* vero. Vidare är det, med nuvarande kännedom om bygdens ålder och den geografiska utvecklingen af det beboeliga landet i Mälardalen, oss icke möjligt att anse Uppland som den först bebyggda delen, hvarifrån de öfriga »landen» kring sjön befolkades, lika litet som det är i minsta mån sannolikt, att de historiska landskapsnamnen äro så urgamla, att de stå i samband med den första bebyggelsen. Att Uppland i denna nejd i historisk tid uppträder som hufvudlandet beror ingalunda på någon detta lands förstfödslo rätt, utan på den omständigheten, att förutsättningarna för en på jordbruket grundad hög materiell kultur här voro störst, liksom därpå, att den här såsom hos hvarje sundt folk följdes i spåren af en motsvarande andlig odling.

R. Tengberg påvisar i sin ofvan anförda utmärkta afhandling s. 9, att landet »ofvanskog», d. v. s. norr om de stora skogar, som skilde Mälardals- och Hjälmdalsbäckena m. m. från bygderna kring Vänern och Vättern, äfven jämte benämningarna *Svecia* och *Svecia superior* med ett gemensamt namn kallades *Upplanden*. S. 10 förklarar han ur denna kollektivbenämning landskapsnamnet *Uppland* såsom genom betydelseinskränkning uppkommet.

Den som senast yttrat sig i frågan är K. H. Karlsson i Uppland, Skildring af land och folk, I s. 408. Han anser, att Uppland i båda sina nyss angifna betydelser bör tolkas som det *högre upp belägna landet* i motsats till i det ena fallet Götalanden, i det andra Södermanland och Västmanland. Äfven han torde mena, att landskapsnamnet ursprungligen omfattar de tre folklanden: Tiundaland, Attundaland och Fjädrundaland samt Roden. Att Roden emellertid icke ursprungligen och till dels ännu i dag icke räknas till Uppland, skall jag i det följande påvisa. Och det är denna omstän-

dighet, som — bland andra — ger oss medel i hand att utröna, hvad *Uppland* först som appellativ och senare som egennamn innebar för forntidens svenskar. Åtminstone jag har — äfven om jag icke förbiser, att eriksgatans sista del gick genom Västmanland och nådde sin slutpunkt i Uppsala — svårt finna stöd för, att *Uppland* skulle ha ansetts ligga högre upp än Västmanland, liksom nedan anförda fakta skola visa, att icke heller södermännens land varit utgångspunkten för namngifningen.

Jag vill först behandla namnets form: *Upland*, äfven *Opland* (t. ex. i Svenskt Dipl. fr. 1401 II sid. 262 af år 1410), är i fornsvenska ursprungligen ett plurale tantum, t. ex. *uplanda laghman*, *þry uplanda folkland* i Uplands Lagen¹; *laghmaþer af uplandum*, *et laghmans döme ivir al upland*, *uplanda laghsagha* i Södermanna Lagen; hufvudhandskriften af Magnus Eriksons Landslag har Konungs Balken § 1 *laghmanzdöme ivir alt vpland*, men en rad andra handskrifter (af Schlyter betecknade B, E, F, G, H, L, O, R, S, etc.) ha *all*, f. ö. har Magnus Eriksons Landslag *laghmannin af vplandum*, *vplanda laghsagha* Konungs Balken 7, 1; Gifto Balken 5 pr. har hufvudhandskriften *vplands lagh*, men alla andra ha *vplænzsk* eller *vplandsk* (ordföljden på stället synes snarast tala för, att adjektivet här är det ursprungliga: *ialk gifter þik . . . til allan þen ræt sum vplandz æru lagh*). Konungs Balken af Kristoffers Landslag § 1 har — så samtliga handskrifter — *ofuer alt vpland*, men Konungs Balken 6 § 1 *vplanda lagh sagha*; Konungs Balken 3 pr. *laghman af vpland*, där dock de flesta handskrifter ha *vplandum*; jfr. Konungs Balken 5 pr.; Gifto Balken 5 pr. har *vplandz lagh* i de flesta handskrifter, i andra däremot *vplændzk lagh*.

Förhållandena äro likartade i diplomten. Namnet är öfver hufvud tidigast belagdt i Birger Magnussons Stadfästelsebref för Upplandslagen af 1296 Svenskt Dipl. II. 203, där i den latiniserade

¹ Schlyter upptar också i glossaret till Upplandslagen formen *Uplands Ärfda* Balken 3. pr., men denna förekommer endast i den unga 1500-tals-handskriften F, under det att däremot dennas original, Ängsö-handskriften, i likhet med öfriga äldre handskrifter på stället i fråga har *vpplænsk lagh*.

formen *Uplandia*.¹ Samma ord — men här som namn på en gård — möter i svensk form *Uplandum* i Svenskt Dipl. II. 561, år 1309. I Svenskt Dipl. fr. 1401 II. 611 f. träffas två gånger skrifningen i *Vpland*, en gång i *Uplandom*.

Vi finna sålunda, att ordet äldst är plurale tantum, men att redan i andra hälften af 1300-talet spåras den tendens, som i nysvenskan gjort ordet till ett singulare, i detta afseende likvärdigt med *Västergötland*, *Södermanland* o. s. v.²

I nysvenskt skriftspråk är formen *Up(p)land*, i uppländska dialekten (Svartlöga, Norrtälje skärgård) *úplán* och *úplán* enl. egen upppteckning; (Vätö) *úplán* Schagerström: Svenska Landsmålen X, I, 84; (Fasterna) *úplán* Tiselius: Svenska Landsmålen XVIII. 5. 20. och 96.

Jag öfvergår till att söka fastställa betydelsen hos vårt ortnamn. Det bör då först frambållas, att Uppland (Opland), Upplanda icke så sällan förekommer som namn på byar och gårdar i skilda delar af den skandinaviska halfön. En granskning af dessa ställens naturliga beskaffenhet och läge i förhållande till omgifvande trakter bör — efter hvad man på förhand kunde förutsätta — ge oss en vägledning till hvad de gamle en gång inlagt i landskapsnamnet Uppland. Ur de hittills utkomna delarna af Rygh, Norske Gaardnavne, har jag antecknat namnet från:

1) Søndre Trondhjems Amt: *Opland*, fornnorska (af) *Vplandom* »den höiere liggende Gaard; Navnet.... maa forståes i Forhold til den vestenfor liggende lavere Bygd.» Norske Gaardnavne XIV. 326.

2) Nordre Trondhjems Amt: *Opland*, »Gaarden ligger langt oppe i Jössunddalen», Norske Gaardnavne XV. 348.

3) Nordlands Amt: *Opland*, fornnorska *Upplandir* »den höit eller langt inde liggende Gaard. Gaarden ligger langt inde i Landet ved det Vassdrag, som munder ud i Halsfjorden ved Halsan.» Norske Gaardnavne XVI. 57. — Ur de hittills utkomna delarna af Norske Gaardnavne, som behandla det sydliga Norges gårdsnamn,

¹ Bildad med det i forn- och medellatinet vanliga landsnamnsuffixet *-ia*: Italia Hispania, Gallia, Germania; Tiundia, Attundia, Vestmannia o. s. v.

² Härmed korrigeras Tengbergs uppgift anf. arb. s. 10 not 8.

har jag icke antecknat ordet (Smålenene, Akershus, Hedemarkens, Kristians och Nedenes Amter).

Uppland var namnet på ett antal bygder, som lågo norr om Kristianiafjorden och som icke nådde ned till hafvet. Fritzner² upptar ett appellativum *uppland* »Landskab som ligger inde i Landet, fjernt fra Söen.» I nynorska dial. betyder enligt Aasen *uppland* neutr. »Opland, Höiland, indre Del af Landet. Särilig om Distrikterne söndenfor Dovrefjeld: Gudbrandsdalen, Österdalen, Hedemarken, Toten m. fl.»

I *Sverige* träffas gårdsnamnet *Uppland*, *Upplanda* på spridda ställen från det småländska höglandet upp till Västerbotten. De fall jag antecknat äro följande:

1) *Upplanda*, by belägen $\frac{1}{4}$ mil sydväst om Hvetlanda, Jönköpings län, fornsvenska (*i*) *vplandom*, Svenskt Dipl. fr. 1401 II, 419 (från år 1411). Byns inägor äro, såsom ofta är fallet i nordöstra Småland, belägna å en mot den öfriga trakten tydligt markerad höjdplata.

2) fornsvenskt *Mæpeluplanda*, *Væstra Uplanda* och *Östra Uplanda*, nu respektive *Medelplana* (*Mellplana*), *Västerplana* och *Österplana* på Kinnekulle i Västergötland. Då de nämnda byarna och kyrksocknarna äro belägna å bergets högre afsats, ha de uppenbarligen fått sitt namn på grund af sitt höga läge i förhållande till de på bergets nedre afsats och slätten nedanför liggande bygderna.

3) *Upplanda* i Rudskoga, Värmlands sydöstligaste socken, är beläget på en höjdsträckning, som reser sig öfver kringliggande slättmarker.

4) *Upplanda* i Öfre Ulleruds socken af nyssnämnda landskap är beläget på södra sidan af Klarälven, som här gör en tvär bukt i öster—väster. Antingen har byn sitt namn af sitt läge på ett utsprång från ett i söder liggande bergparti eller ock i förhållande till längre nere vid älven belägna gårdar.

5) *Uppland* i Björkviks socken, Södermanlands län — gården nämnd som torp i Svenskt Dipl. fr. 1401, II, 549 (år 1413) — ligger på en skogig höjd sydväst om Yngaren något öfver $\frac{1}{4}$ mil från Björkviks kyrka.

6) *Upplanda* i Tegelsmora socken, Uppsala län, ligger på slätten cirka $\frac{1}{2}$ fjärdingsväg nordöst från Vendelsjöns nuvarande nordspets, och torde namnet ursprungligen ha velat framhäfva, att byn låg längre upp (på fält, som voro mer aflägsna från sjön än hvad andra fält (land) voro eller längre upp mot vattensystemets källor) i förhållande till bygden kring Vendelsjöns sydligare och mellersta delar.

7) *Upplanda* i Östervåla socken af Västerås län, Uppland, är den längst upp mot den högländtare skogsbygden liggande byn i Åbyåns dalgång.

8) *Uppland* i Mörsils socken, Jämtland, ligger, att döma af generalstabskartan, ofvan den starkt stigande norra stranden af sjön Liten, cirka 2 kilometer väster om Mörsils kyrka. Möjligen kan byn också ha sitt namn af sitt läge i dalen ofvanför Mörsil.

9) *Uppland* i Degerfors socken, Västerbotten, har jag ej kunnat erhålla notiser om.

Land i de ortnamn, som ofvan äro angifna, betyder uppenbarligen »jord, som är föremål för en enskild persons brukande och därför enligt gammal rätt föremål för personlig eganderätt» och står sålunda i motsats till »allmänning». Den plurala formen — i senare tid i Sverige reflekterad i ändelsen *-a* — kan sålunda ange, att vid tiden för namngifningen en by, som i yngre tid heter *Upplanda*, hade flera åbor. Detta antagandes riktighet stödes af den omständigheten, att den enda gård i mellersta och södra Sverige, som har formen utan *-a*, nämligen *Uppland* i Björkviks socken, Södermanland, än i dag består af en enda gård, under det att *Upplanda* genomgående är namn på större eller mindre grannsamhällen. Emellertid kan *land* också tolkas som »odladt fält»; jämför nysvenska *trädgårdsland*, hvaraf flera naturligen kunde tillhöra samma ägare. *Uppland* som gårdsnamn kunde alltså beteckna — om vi använda det material, som jag nyss i detalj genomgått — »en grupp af två eller flera gårdar, som äro belägna på en höjd eller längre upp vid ett och samma vattensystem, längre in i landet». I den senare betydelsen brukas också prefixet *upp-* i nysvenska *uppstad*, »inne i landet belägen stad, på hvilken ej kan bedrifvas sjöfart», i mot-

sats till *stapelstad*. Något exempel på att fornsvenskt eller fornvästnordiskt *upp*- betecknar längre mot norr belägen, känner jag icke och har jag icke heller — trots rätt vidlyftigt sökande — lyckats anträffa. *Upp*-, *öfver*-, *ofvan*- stå i uppsvenska ortnamn i motsats till *ut*-, *yttre*-, *utan*- (*nedan*, *neder*), under det att motsvarigheten till *norr*-, *nordan*- heter *söder*- (*sör*-), *sunnan*- o. s. v. Detta framgår redan af de bekanta motsatserna: *Ofvanskog* — svearnas bygd — och *Utanskog* — götarnas. Det är en tillfällighet, att den förra ligger norr om den senare och sålunda äfven att samma områden också kallas *Sunnanskog* och *Nordanskog*. Jag vill emellertid ännu anföra ett antal uppsvenska ortnamn, som ytterligare belysa betydelseförhållandet i fråga:

1. *Öfvergrans* socken, Uppland, ligger norr om *Yttergrans* socken, som ligger längre ned mot sjön och närmare stora förbindelseleden i Mälaren.

2. *Upplunda* vid sjön Gillfjärden i Roslags-Bro socken; en knapp fjärdingsväg öster därom och nere vid Norrtäljeviken *Utlunda*.

3. *Uppmyrby*, Boglösa socken, $\frac{1}{2}$ mil fågelvägen från *Utmyrby*, som ligger i sydöstlig riktning närmare Mälaren; nu ligga båda ställena tämligen långt in i landet.

4. *Uppnäs* i Rådmansö socken, Roslagen, på en liten höjd längre in i landet ungefär midt emellan *Östernäs* och *Västernäs*, som ligga $\frac{1}{2}$ mil från hvarandra på Rådmansö sydligaste del.

5. *Öfvernutto* i Hökhufvuds socken, Roslagen, $\frac{1}{8}$ mil söder om *Ytternutto*; båda ställena vid Olandsån, som från söder till norr flyter ut i Kallrigafjärden.

6. *Öfverjärna* socken, Södertörn, ligger ett stycke från salt-sjön, under det att *Ytterjärna* är beläget nere vid sjön.

7. *Öfverjärfa*, Solna socken, Uppland, längre in i landet (vid järnvägsstationen); *Ytterjärfa* vid sjön.

8. *Uppskedicka* i Hökhufvuds socken, $\frac{1}{2}$ mil fågelvägen från *Norrskedicka* i Börstils socken, hvilket senare ligger längre utåt sjön (Öregrundsgrepen).

9. *Uppveda* i Vätö socken på fastlandet; $\frac{1}{4}$ mil fågelvägen öster därom på Vätön *Utveda* och $\frac{1}{4}$ mil norr härom också på Vätön *Norrveda*.

Af den anförda — såsom jag tror — för Upplands vidkommande proportionsvis rikhaltiga exempelsamlingen framgår med all önskelig tydlighet, att *upp-* som första led i uppsvenska ortnamn ej är liktydigt med *norr-*. Namnet *Ofvanskog* har ursprungligen betecknat landet som högländtare än östgöta- och västgötaslätterna, ett missstag som är desto förlätligare, som gränshöjderna delvis tämligen omärkligt öfvergå i slättlandet norr om dem, under det att sydsidans branter mer träda i ögonen; eller också utgår benämningen från den iakttagelsen, att landet låg *längre in* (ex. analogia från en flod) *högre upp* vid Östersjön än Götalandskapen: det tog längre tid att därifrån nå ut till de större farvattnen: Nordsjön etc. När *Uppsverige*, *Öfre Norrland* etc. för nutida språkkänsla betyder norra Sverige, nordligare Norrland, så beror detta på en föreställning om landets höjning norrut eller möjligen på det i senare tider allt vanligare bruket af kartor, orienterade i norr och söder. Sedan jag sålunda fastställt betydelsen af gårdsnamnet *Uppland* och *Upplanda* på den tid, då det i vårt språk ännu lefde som appellativum, öfvergår jag till granskning af landskapsnamnets egentliga och ursprungliga innebörd.

Här lämnar oss en ännu lefvande folklig uppfattning viktiga uppslag. På Svartlöga, en ö belägen i hafsbandet utanför Furusund, anser folket sig icke vara »*oplänningar*» eller bo i »*Opland*». »*Opland*» är för dem landet norr om Mälaren kring denna sjös inre vikar och tillflöden, öfver hufvud den del af Uppland, som är belägen längre in från Saltsjön och Mälaren räknadt. En ort, som af svartlögaborna — efter hvad jag speciellt erinrar mig — utpekades såsom liggande i »*Opland*», var Örsundsbro, dit öborna i något äldre tid på höstarna begåfvo sig för att tillbyta sig brödsäd mot sin strömming. Med denna min egna iakttagelse öfverensstämmer Ambrosianis från Färentuna härad i Mälaren, väster om Stockholm. I Folkloristisk mosaik s. 1. (Upplands fornminnesförenings tidskrift XIX) omtalar nämnde forskare, att »man skilde mycket bestämdt på Roslagen — öster ut —, Storlandet och Uppland, mellan hvilka senare Ekolsundsviken syntes utgöra gränsen, så att man med de ofta förekommande orden 'opp i Uppland' närmast

syftade på Trögds härad. I Färentuna fick man också den för en stockholmare förvånande uppgiften, att Svartsjölandet — både mot hvad han själf trodde och mot hvad hans geografi lärt honom — omfattar betydligt mer än den ö, som vanligen kallas så och som på orten kallas Färingsön. Dit höra nämligen också Munsö, Ekerö och, om man får tro ett dombref från 1709, Adelsö, ty i detta står Alsö på Svartsjö». Som vi finna, är meddelaren af ofvanstående intressanta notiser själf något osäker om, hur i den folkliga geografien gränsen går mellan Uppland och Storlandet. Det är öfver hufvud icke säkert, att dessa båda namn + Roslagen och Svartsjö enligt färingtunabornas uppfattning representera samma föreställning som i riksspråket återges med Uppland. Till att börja med är det visserligen fullt klart, att med Uppland, Oppland i de ofvan nämnda båda bygderna afses det längre in från kusten, längre upp efter de sund, vikar och åar, hvaraf landskapet är genomskuret, belägna landet. Jag skall med ytterligare skäl styrka detta nedan. Nu föreställer jag mig, att, om folket har sin geografiska indelning af Uppland fullt systematiskt genomförd, så är för dem landet närmast uppdeladt i kustområdet längs Mälaren och Saltsjön med därutänför belägna öar och det inre landet (»uppland»). I gammal tid hörde Färingö thinglagh, nuvarande Färingtuna härad, till Attundalands rodh, alltså till Roslagen, Styffe: Skandinavien under Unionstiden, s. 300. »Storlandet» är sålunda från färingtunabornas horisont det på andra sidan norra segelleden belägna kustområdet tillhörande fastlandet.

Den betydelse af »uppland, innerland», som vi redan med stöd af nutida folkligt namnbruk kunna konstatera, bekräftas äfven — såsom ju var att vänta — af äldre källor. Olof Broman lämnar i sin Glysisvallur — se Hægermarck: Helsingboken (Prosten Broman's Glysisvallur) Uppsala 1900 s. 63 — en afskrift af ett äldre manuskript (från tiden 1580—1620) om finn-nybyggena i Hälsingland: »Dessa nybyggen på Finnskogarne finnas allra mest uti *Upplands-Socknarne* v. g. i Hassela, Bjuraker, Ferla, Jarlsö, Arberad, Boldnäs, Alfta, Hanebo; Men ut vid *Sjösidone* icke så, där desse Finnar

Ofvan s. 20 har jag nämnt, att *Uppland* (Upplandia) första gången möter oss i urkunderna i kung Birger Magnussons stadfästelsebref för Upplandslagen. Här anser sig kung Birger behöfva inskräpa, att Upplandslagen jämväl är afsedd för alla dem, som »byggiae i nyrræ Roþin». Detta hade tydligtvis icke varit behöfligt, om icke i det folkliga föreställningssättet Nyrræ Roþin stått i motsats till Uppland. Hvad som på det anförda stället menas med det förra uttrycket framgår af Upplandslagen Þingmala Balken XIII: *roþin liggær i lanzlaghum, aldær þæn ovæn stockholm ær, utæn i þæssum malum*.¹ *Nyrræ Roþin* kallas sålunda den uppländska skärgården i motsats till den sørmländska och östgötska, och till *Roþin* räknades ursprungligen, som ofvan framhållits, också *Færingö thinglagh* i Mälaren. Det är all sannolikhet för, att *Uppland* erhållit sin nutida bemärkelse (alltså omfattande hela det nuvarande landskapet Uppland) därigenom, att samma lag, som gällde för hufvudbygden (»Upplanden», det inre landet), genom 1296 års kungliga stadga äfven i hufvudsak fastställdes till efterlefnad för Roden, som sålunda kom att tillhöra Upplands lagsaga, och namnet har alltjämt bibehållit sin officiella innebörd, ehuru denna intill våra dagar icke lyckats, åtminstone icke på alla orter, slå igenom i folkmedvetandet.

Den folkliga och delvis också på äldre förvaltningsförhållanden hvilande motsatsen *kustlandet: innerlandet* (Uppland) träder oss äfven klart till mötes i en uppgift, som baserar sig på förhållandena under 1200-talets första decennier. Snorre Sturlason, hvilken själf besökt Uppland, meddelar i Heimskringla, F. Jónssons uppl. II. 134, att det egentliga *Svíþjóð* bestod af Sudærmannaland, Vestmannaland eller Fjaðryndaland, Tiundaland och Attundaland; »den femte delen är *Siðland* (kustlandet, Roþin) och hvad som därtill hör på östsidan utmed hafvet». Han nämner icke här namnet Uppland, säkerligen därför, att Tiundaland och Attundaland ännu utgjorde *själfständiga* förvaltningsområden med egna lagmän.

¹ Styffe, Skand. under unionstiden, s. 306 och not. 5, hyser en annan mening: han identifierar Norre Rodhen med Tiundalands Rodh. Men den redan af Schlyter framhållna parallelen i Þingmalabalken XIII vederlägger Styffe.

Då vid århundradets slut hela det nuvarande uppländska området slogs ihop under en gemensam lagman, kom det redan tidigare som motsats till kustlandet (Siäländ, Ropin) brukade Uppland till användning som namn för hela landskapet.

Ofvan sågo vi, att landskapsnamnet Uppland ursprungligen var ett plurale tantum, och funno, att samma egenskap i en rad fall tillkommer gårdsnamnet *Upplanda*. Man kan därför vara tveksam, huruvida pluralen *land* skall tolkas som »*landsdelar*» och hänföra sig till sammanslagningen af de tre folklanden till en enhet eller *-land* bör tolkas som »gård», »bygd» och *Uppland* sålunda allra ursprungligast betyda »gårdarne som ej ligga nere vid kusten», d. v. s. inne i landet.

Sammanfattning: Uppland betyder: »det längre upp från sjön, längre in från kusten belägna landet (bygderna)»; namnet är gifvet med utgångspunkt från det uppländska kustområdet, snarast Mälareoden. Troligen är det genom sammanslagningen af de olika landsdelarna till en lagsaga — Upplands — som hela området så småningom fått det gemensamma namnet Uppland, ett namn, som sålunda från början är officiellt och som ännu icke fullt slagit igenom i det folkliga medvetandet.

Hornborga by i Västergötland före år 1860.

Af

Jesper Svedenborg.

Såvidt jag vet kvarlefva numera endast tvenne gamla byamän i Hornborga socken, som själfva varit med om den gamla goda tiden, när samlifvet gubbarna emellan styrdes genom en af härads rätten fastställd s. k. grannaförordning, hvilken, om jag icke misstager mig, ännu i dag finnes förvarad i grannakistan.

Min sagesman Johannes Ståhl är en 80 år gammal Hornborgabyaman, som berättar mig följande från sina minnen och hågkomster:

Hornborga by består af cirka 15 ¹/₂ hemman och var indelad i tvenne rotar, Öfver- och Nederbyn, med hvar sin grannafogde; dock hade vid stämman Öfverby fogde mest att säga. Dessa fogdar ägde att, när de funno det lämpligt eller af behovet påkalladt, sammankalla byalaget till gemensam stämma å grannabacken. Det kallades för »backagång» och skedde genom blåsning i byaluren, och hölls skyldigheten att där genast infinna sig i så stor respekt, att byamannen släppte hvadhelst han möjligen hade i handen och genast sprang under utropet: »Bualuren går!» Det var för resten förenadt med böter att uteblifva.

Förutom de tillfälliga stämmorna höllos tvenne ordinarie stämmor, den 1 maj och 1 september, och då alltid inomhus, medan de öfriga egde rum under bar himmel alldeles oberoende af väderleken.

Grannabacken var den tiden belägen strax utanför den numera till Skansen flyttade Sjödahls stugan.

På dessa ordinarie stämmor valdes grannafogdarna alltid för ett års tid, ehuru de redan voro så godt som bestämda på så sätt, att året förut hade utvalts tvenne s. k. pantare, hvilkas åliggande

var att utpanta och indrifva de på stämman ådömda böterna, och dessa pantarbefattningar inneburo själfskrifvet grannafogdebefattningen för påföljande år.

Vid dessa stämmor uppgjordes byamännens alla mellanhafvanden. Den, som icke genast hörsammade kallelsen, den, som på något sätt brast i hägnadsskyldigheten, den, som dristade sig att börja vårbruket före 1 maj eller höstsådden förrän 1 septemberstämman hållits, eller den, hvars kreatur hade gjort »ofred i marka», belades med böter från 24 skilling banko upp till 5 riksdaler, som dock ansågs vara nästan »druga böter».

Alla dessa ådömda böter förvandlades sedan i brännvin — ju flera och högre böter, desto rikligare blef trakteringen vid de blifvande kalasen, där alltid brännvinet tillsläpptes gemensamt, och byamännen sörjde samvetsgrant för, att böter ej skulle komma att fattas.

Men för karaktärsfel, »illalefnad i hemmet» och ungdomarnas skälmsstycken ådömdes och utdelades kroppsstraff frikostigt, och detta i all synnerhet för häststöld, som den tiden ofta förekom.

Den felande lades då upp på själfva grannastenen, den närmaste anförvanten hade företrädesrätten att börja med bestraffningen, och hvarje byaman var vid äfventyr af böter skyldig att utdela lika många slag af käppen som den första byamannen gifvit — och gubbarna lade icke fingrarna emellan den tiden.

Grannafogden ledde förhandlingarna, gjorde hemställanden och förslag, men domsrätten tillkom byamännen själfva.

En förmögen byaman hade stulit säd, och grannafogden vädjade till hans tvenne närvarande bröder, hvad de hade att i målet säga. Äldste brodern ådömde honom »prugel ännu tvart» och »som jag ändå är den, som i denna sak har fått lida största skammen, är jag också den, som äger att börja», och utfördes så bestraffningen laget öfver. Framträdde så den andre brodern: »om bror min haft rätten att börja, så yrkar jag på att få sluta», och så gick det ännu en gång laget öfver, emedan hvarje man var vid vite skyldig att gifva lika många slag som den närmaste anförvanten utdelat. Mannen erhöi sedan vedernamnet »Kake-Jon», som hängde vid honom ännu 1878, när jag kom till orten.

Dock hände det nog någon gång, att en eller annan man var känd för sådan vildsinthet, att ingen af gubbarna vågade tilldela honom det ådömda straffet. De lomade då i väg hem och voro mycket generade.

All sådd och skörd äfvensom betning skulle taga sin början gemensamt på samma dag, hvilken bestämdes af grannafogden. Betningen skedde då alldeles oberoende af om en eller annan ej hunnit fullborda sin skörd — det var hans ensak. Grannafogden var äfven själskrifven snöfogde.

De tvenne nyvalda grannafogdarna ålåg det att tillställa kalas för hela byalaget, och var den traktering, som därvid fick förekomma, förut så noga bestämd, att den vid vite icke fick öfverträdas. Där skulle då bjudas på smörgås, kött, fläskkorf, potatis och dricka, men brännvinet bestods som vanligt gemensamt. Måltiden skulle oefftergiftigt avslutas med pannekaka.

Grannafogden ägde icke något yttre tecken, som utvisade hans höga värdighet, men i hemmet förvarade han grannakista-luren och grannaförordningen samt en omkring 1 famn lång stång, i ena ändan försedd med ett kors. Stångens längd utvisade den höjd byahägnaderna skulle äga, och på dessa fick icke ett så stort mellanrum finnas, att korset kunde trädas igenom; i så fall ådömdes böter. Stenhägnad skulle hafva 10 kvarters höjd, men blott en aln, om den var belagd med ris, som kvarhölls genom pålagda större stenar.

Man skulle lätt tänka sig, att den mycket hårdhänta bestraffningen skulle lämna bitterhet kvar i sinnet, men det förekom aldrig. När väl brottet en gång var försonadt genom utståndet straff, vågade ingen vid äfventyr af böter visa sig »så småaktiger» att vidare göra någon hänsyftning därpå. På de mycket ofta förekommande kalasen inträffade det ofta, att den rikliga välfägnaden slog gubbarna åt hufvudet, och sällan avslutades ett sådant utan slagsmål, där ibland den ene, ibland den andre af byamännen kunde få sitta hårdt emellan. Men när gubbarna dagen efter råkades, togo de hvarandra i handen med ett vänligt: »Tack för igår!»

Kreaturen vallades af en person från Öfver- och en från Nederbyn efter särskild budkafle. Det fanns den tiden mycket flera får

än nu, och de vallades af en vallpojke mot ersättning af ett lod ull och sex styfver för hvarje fullvuxen tacka, men för bagge betalades icke. Vidare erhöll han 3 skilling för hvarje utefödd och hamburen lamunge samt mat efter budkaffe.

Kreaturen voro förfärligt eländiga, och det vanliga var, att de, när de om våren skulle utsläppas till betning, ej själfva kunde resa sig, utan gick ett lag af 4 å 5 byamän omkring och hjälpte dem upp. Något fönster på fåhuset förekom icke, men vanligen en glugg i muren, som hölls tillsluten hela vintern öfver med en halm-tapp, hvadan djuren stodo i ständigt mörker. Först i slutet af 1850-talet uppstod det första mejeriet, dit mjölken kunde säljas, och efter den tiden började man sköta kreaturen bättre.

Till jordens brukning användes träkrok samt harf med lösa träpinnar. Plogen inkom först med klöfverodlingen. De från 1848 års krig hemvändande soldaterna vore de första, som i byggden om-talade klöfver, men den kom först i slutet af 1850 till odling.

Snart sagdt alla inom byalaget voro mera eller mindre i släkt-skap, emedan man den tiden aldrig gifte sig »utan gälls». Min sagesman berättar hvilken skandal det ansågs vara, när en gång en rik byaman från Ugglum gifte sig »utan gälls» med en förmögen hemmadotter från Sjogersta. Det gick för sig, emedan de båda voro rika, men riktigt hederligt var det icke, och ej heller blef han »väl liden» i byalaget.

Bonden själf, hans söner och döttrar arbetade likasom hans tjänare, skötte samma slags »susslor» och åto samma slags kost. Klockan 3 på morgonen utdelades per man en tredjedels kaka bland-kornsbröd, som var uppvridet i rågmjöl.¹ Detta åts då alldeles enbart. Klockan 5 åts s. k. »dagöl» bestående af potatis med en bit sill eller fläsk samt hafrebröd. Vid middagen, som alltid hölls klockan 12, framsattes gryngröt, kokad i mjölk, samt hafrebröd; kl. 5 eftermiddagen bröd med antingen fläsk eller smör. Aftonmåltiden bestod hvarenda dag utom lördagarna af hafregrynsgröt med sur

¹ D. v. s. att den af korn- och hafremjöl beredda degen vid formandet af kakorna rullades i rågmjöl.

mjök. Om lördagarna åts däremot denna gröt till middagen, och aftonmåltiden bestod af korngrynsgröt och smörgås.

En vanlig dränglön var 18 à 20 riksdaler jämte 3 riksdaler i städja, linneväf till två skjortor jämte tråd, 2 æ ull, ett par stöflar och 2 par skor. Piglönen var 8 à 10 riksdaler jämte 1 riksdaler banko i städja, 1 æ ull, väf till två linnen, ett par kängor och ett eller 2 par skor.

Hvardagsdräkten utgjordes af jacka med mycket stora ficklock öfver fickor till förvaring af tobak och pipa, ty det rökades mycket den tiden. Tobak odlades af hvarje byaman, men det rökades äfven en hel del s. k. »Wallehärs blader». De alltid hvita kortbyxorna voro af hemväfd vadmal med knäspännen; strumpörna voro grofva, s. k. sockor, och skorna likaså samt försedda med mycket stora blanka spännen. Hufvudbonaden var en toppig s. k. »tofvahatt». Helgdagarna begagnades långrock, som räckte litet nedanför knät, vanligen af mörkt tyg.

Kvinnfolken begagnade pelskjortel och skinntröja, men kjortel af mörkt tyg om helgdagarna.

För att skydda kreaturen mot sådana olyckor som att falla ned i den förbiflytande ån, för att bevara dem från sjukdom eller att »gå emot» något ondt hopkallades byamännen på det ställe, som kallas Hallagapet. Där hopsamlades en stor rishög. En lång granstång gnedts hastigt mot en torr granplanka, tills den fattade eld. Med denna antändes rishögen, och hvarje kreatur framleddes för att inandas röken, som den tiden var ett säkert preservativ mot ofvannämnda olyckor. Man kallade detta »nödel». Tillställningen afslutades med kalas och dans, där det söps väldiga, och vanligen uppstod slagsmål.

Före 1858 års skifte lågo gårdarna mycket tätt sammanbyggda, ofta nog voro flere hus byggda under ett gemensamt tak. Helt naturligt råkades därför både unga och gamla dageligen, och kalas, lekar och dans förekom därför mycket oftare än nu för tiden. Unge och gamla dansade de då brukliga och mycket omtyckta: »Klappingen», »Hallingen», »Sålingen» och »Titt ut». Men mest omtyckt af alla var den s. k. »Klotleken». Jag vill därför särskildt beskrifva densamma.

(Se sid. 35.) Den spelades både af unga och gamla om söndags-
 eftermiddagarna, och det med sådant intresse, att det ålåg granna-
 fogden tillse, att det ständigt under sommaren fanns minst två eller
 tre klotlekar på grannabacken, och det måste vid böter stadgas, att
 ynglingar ej fingo deltaga i spelet längre på aftonen än till $\frac{3}{4}$ timma
 före solens nedgång, emedan de vid den tiden skulle hem för att sköta
 om sina »susslor» d. v. s. ansa om kreaturen, medan gubbarna
 själfva spelade klotspelet, så länge de kunde se, och om sommaren
 långt öfver midnatt. Det spelades alltid ute på Hornborga granna-
 backe.

Jorden brukades i fyrskiftesbruk: hälften låg i träda, af hvilken
 vanligen hälften såddes med ärter. Råg såddes efter trädan, men den
 del, som förut burit ärter, besåddes vanligen med korn. Hafre eller
 blandsäd odlades på två skiften. Potates odlades endast till husbe-
 hof, och rofvor endast å flåhackning. Hvarje byaman eller soldat
 idkade brännvinsbränning, och bestod redskapen af hatt, kylfat och
 10 å 12 kannors panna.

Återstår att meddela den gamles berättelse, huru grannaförord-
 ningen upphäfdes.

De äldre byamännen, som fingo supa fritt, afglömde ej att
 ådöma höga böter. Supning med åtföljande slagsmål förekom på
 på hvarje kalas, emedan brännvinet bestods gemensamt af böterna.
 Kroppsagan tillämpades med obarmhärtig hårdhet, hvarföre ung-
 domarne öfverenskommo att vid den år 1857 förekommande 1-maj-
 stämman »stå alla för en och en för alla», och var min sagesman
 då närvarande. När stämman slutat, började ungdomarna dansa
 »ringleken» kring de öfverraskade och häpna gubbarna. Hvarhelst
 där satt en sådan, till hvilken man hade ett godt öga, släpptes
 taget sådär af en händelse, och han fick sig ett par örflar, tills
 hvar och en fått sin beskärda del, hvarefter ungdomarna förkla-
 rade sig aldrig mera vilja veta af en grannastämma i Hornborga
 by — och blef denna äfven den sista där hölls.

Klotspelet i Hornborga by, Hornborga socken, Västergötland.

Af

Jesper Svedenborg.

Leken¹ bestod af nio stycken träkägglor, »klot», däraf den längsta, som alltid ställdes i midten, kallades »kung» och var c:a 1¹/₂ aln lång. Fyra stycken voro 1 aln långa och kallades »treor», fyra, cirka ¹/₂ aln långa, voro »ettor». De tillverkades af björkrundvirke, och voro tillspetsade uppåt med en inskärning c:a 5 tum från toppen. Med dessa spelades tvenne slags spel — »Slå klot» och »Pomra». I det första kunde från 2 till och med 10 spelare delta. Dock spelades det vanligen af 6 eller 8 man, som indelades i 2 lag. Före spelet utsågos två så kallade »stampare», hvilka voro hvardera hufvudmän för sitt lag. Den först utsedde stamparen kastade en slant upp i luften, »singlade», och den andre utropade gissningsvis, hvilken sida af slanten som skulle falla upp. Gissade han rätt, så ägde han att bland deltagarne utse den, han ansåg vara skickligast, till anförare för sitt lag. Sedan utväljer den andre stamparen en hufvudman för sitt lag, och så fortgår det, tills alla de deltagande äro delade i två lag. Den sist utvalde »sätter mål», d. v. s. bestämmer den plats, hvarifrån alla spelarna skola börja att slå, vanligen 10 à 15 famnars afstånd från klotleken. Denna uppsattes i en liksidig fyrkant, där hvarje sida utgjorde c:a 2 ¹/₂ aln, med en »trea» i hvarje hörn. Kungen sattes i midten af fyrkanten, en »etta» i rak linje mellan hvarje hörntrea. Sedan lägges målet, som består af en 2 alnar lång stake eller plank. Hvarje spelare utväljer en passande sten för att slå med, och får denna sedan ej mera utbytas mot en annan den dagen. När en dräng eller byaman krokade i de steniga markerna, försummade han aldrig att i fickan nedstoppa de stenar han möjligen fann, och ansåg lämpliga för klotspelet, och så kunde han hela dagen gå med en hel del sten i fickorna.

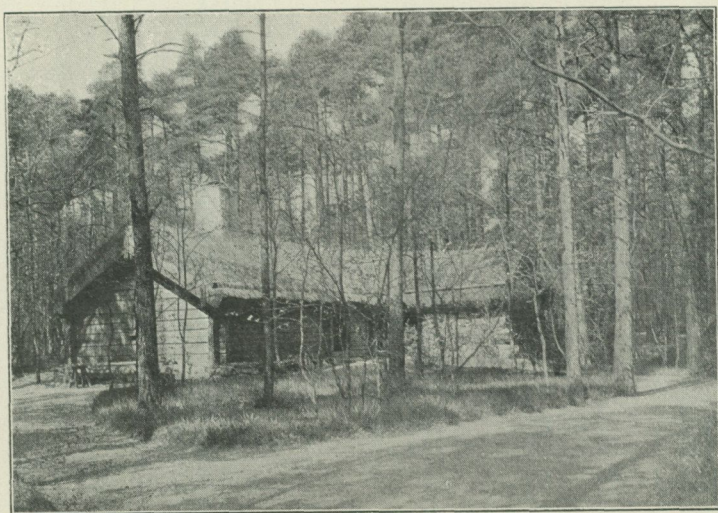
¹ Se uppsatsen: Hornborga by sid. 34.

Spelet börjar med, att de tvenne stamparne slå först, och fortsättes sedan i den tur och ordning spelarne blifvit utvalde, tills alla hunnit slå, d. v. s. kasta stenen, och kallas detta »slå framslag». Den, som först uppnått jämt talet 24, har vunnit, men kommer man öfver detta tal, har man som det heter »femtat», och äro alla bakslag förlorade. Fälles vid slaget (kastningen) kungen ensam, räknas detta för nio, men fälles han med sådan kraft, att rotändan kommer att ligga utom leken, så räknas detta slag för 12; tager han någon eller några andra klot (kägglor) med sig i fallet, så räknas endast antalet fällda klot, d. v. s. kungen med en fallen »etta» eller »trea» räknas endast för 2 o. s. v. Fälles en ensam »trea», så räknas det för tre, men faller något mera klot i samma slag, räknas ett för hvarje fälldt klot. Den, som ej lyckas att i framslag fälla något klot, får ej heller deltaga i bakslag. Ingen af de i framslaget kastade stenarna får under något förhållande flyttas från den plats, där han fallit, förrän turen kommit för hvar och en att slå bakslag. Som regel gällde att, när man vid framslag hade uppnått 22 eller 23, var motspelarnes stampare skyldig att utropa: »det fattas ett!» eller »det fattas två!» — »det skall ni i lek på!» Härmed menades, att de af laget, som icke hade kastat, nödvändigt måste kasta sina stenar så, att de antingen stannade i eller passerade igenom klotleken. Lyckades man då att fälla ett eller två klot — beroende på hvad som fattades i 24-talet — så var spelet vunnet, men fällde man flera, så »femtades», och alla återstående spelare af laget hade då för den omgången förlorat sina bakslag.

Vid bakslag gick det i samma tur och ordning som i framslag. Där gällde kungen för sex, om han hamnade utom leken, men för tre, om han föll ensam; hvarje »etta» och »trea» räknades då för ett. Fälldes två eller flera klot, räknades endast antalet. Till regler för bakslag gällde, att spelarens sten icke fick rulla längre bort från leken, än att spelaren fick »spännt till kungs» eller »spännt till lek», d. v. s. att man från den plats, där stenen låg, skulle utsträckt utefter marken kunna med handen nå fram till eller räcka kungen. Detta kallades »spännt till kungs». Lyckades detta, hade man förmånen att ställa sig hvar man behagade, när man sedan

skulle slå bakslag. Nådde man ej fram till kungen, men väl till en annan kägglä, så hade man »spännt till lek». Man ägde då rätt att flytta sig till höger eller vänster, dock med samma afstånd från leken, medan man slog. Ägde man ingen af dessa förmåner, var man skyldig att stå med fötterna tillbredds och tätt sammanslutna samt slå från den plats, dit stenen fallit vid framslag.

»Pomra» var ett spel som endast kunde spelas af två deltagare. Man stod då alldeles intill klotleken medan man slog. Den som fällde sista klotet var vinnare.

Sjödahls stugan från Hornborga by,
nu på Skansen, Stockholm. Ur A. Nilsson: Skansens kultur-
historiska afdelning.

»Mesula»-konstruktioner.

Af

A. Roland.

En i och för sig alldeles naturlig ekonomisk lag har af A. Nilsson påvisats i hans uppsats »Öfvergångsformer mellan blockhus och korsvirke»¹ nämligen att den större eller mindre tillgången på användbart virke medfört konstruktiva förändringar i husbyggnaderna. Där den rika tillgången förefunnits, har man kunnat utvälja och bruka endast det största och bästa; där virkestillgången varit knapp, har man fått på lämpligaste sätt utnyttja virke med mycket anspråkslösa dimensioner.

Af intresse i detta hänseende är det vid Väneren belägna Källands härad i Västergötland, där skogstillgången möjligen kan betecknas såsom normal. Här använder man det god virkestillgång fordrande byggnadssättet med liggande knuthuggna stockar till böningshus och bodar, under det en art skiftesverk, således timmer besparande, är brukligt för mindre betydande byggnader, såsom stall, lador och andra uthus, m. m. En sådan skiftesverkskonstruktion är den så kallade mesulakonstruktionen eller möjligen konstruktionerna, om man starkt vill framhäfva de båda hufvudvarianterna, under hvilka den förekommer. I södra delen af häradet är mesulakonstruktionen med midtstolpe den öfvervägande, i norra delen utåt Källandsön den, som saknar denna, den vanliga.

Ordet »mesula» torde vara ett sammansatt ord af me och sula. Betydelsen af den senare leden svarar mot riksspråkets stolpe (danska sölje, tyska säule). Den förra ledens betydelse är ej fullt så klar. Man torde kunna välja på antingen me = midt eller me = trä.

¹ Studier, tillägnade Oscar Montelius 19 % 03.

Hos Rietz: Svenskt Dialektlexikon, finnes ordet me- i betydelsen trä flere gånger i sammansättningar.

Bilden fig. 1 lämnar en schematisk framställning af mesulakonstruktionen med midtstolpe. Som å denna synes ligger ofvanpå en

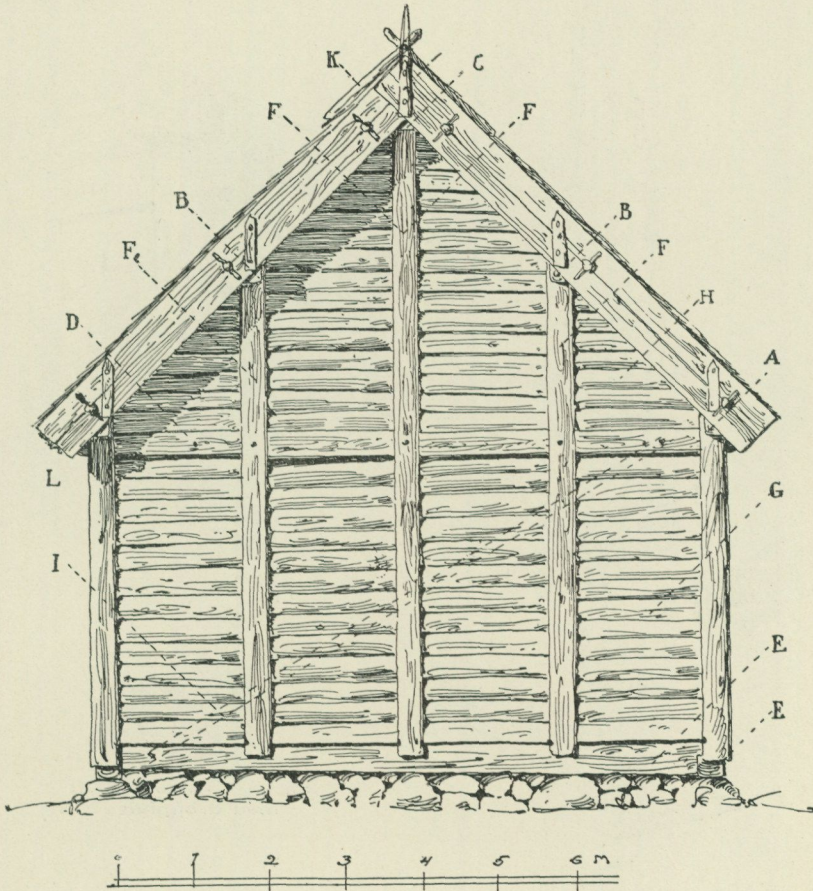

Fig. 1. Mesulakonstruktion med midtstolpe.

grund af sten en syll eller ett fotträ. Byggnadens stomme består af detta jämte hörnstolpar, »mesuler», stolpar på långväggarna samt tvär-, fig. 1 d, och långband fig. 1 a. Dessutom finnas nödiga försträfningar, s. k. snedband, fig. 1 i, prickade å ritningen.

Fig. 2 visar en detalj: huru hörnstolpen nedfälles i och öfver de i rak knut hophuggna syllarna, och huru mesulan rider på syllen. Figg. 3 och 4 visa hopfogningen af långbandet och tvärbandet i ett hörn. Tvärbandet inhugges halft i halft i mesulerna.

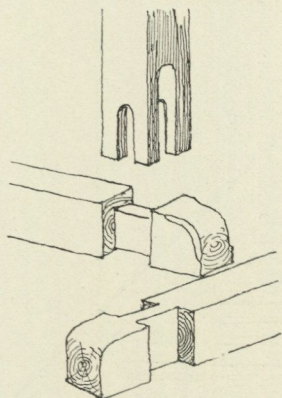

Fig. 3.

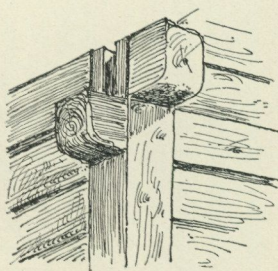

Fig. 4.

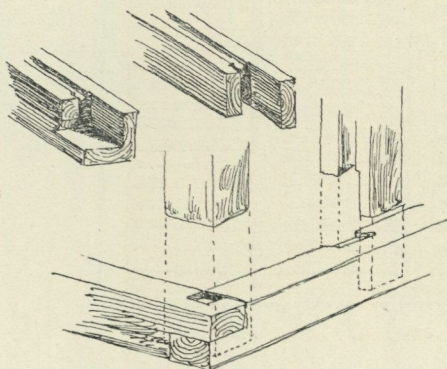

Fig. 2.

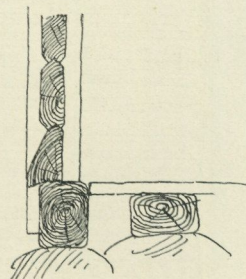

Fig. 5. Syll och skift med droppnäsa.

Figg. 2—5. Hörnkonstruktion.

Sedan byggnadens stomme ytterligare fullbordats genom åsarna mellan mesulerna på gaffarna, inläggas fyllningar eller skiftesverk; till dessa skiften användes vanligen klufna, stundom dock hela stockar 1, 1,5 à 2 m. långa. De äro tillspetsade för att kunna föras in i de resta stolparnas nåtar (falsar). Den undre skiften skjuter

till en del fram om syllens öfre kant och är således ett »skyddsskift», försedd med vatten- eller droppnäsa, fig. 5. För att få in den öfversta skiften i fyllningen hugger man bort en liten del af ena nåtens framsida. Sedan skiften väl är inne, spikas hålet åter för. Ofta tycker man detta vara onödigt besvär och underlåter att lägga in skiften.

Fig. 6. Lada. Backgården, Källands hd.

I gafvelns röste ligga skiften endast med ena ändan i stolparnas nåtar; det öfverliggande skiftets fria ända fasthålls vid det underliggande medelst dymlingar (träpluggar). Till skillnad från de andra skiftena kallas dessa *snedskift*, fig. 1 h. Utåt bilda dessa snedskift ett sammanhängande helt, som tryckes mot stolpens nåt af taktäckningen. Detta hindrar dock ej, att denna konstruktion — som ofta ses — visat sig vara falsk och rätt snart viker sig, fig. 6.

Midtåsen kallas här som annorstädes *ryggås*, fig. 1 c. Sidoåsarna benämnas *leåsar*, fig. 1 b.

Takbetäckningen skyddas från sidan genom vindskebräder. Högst upp sitter en s. k. »skateskräcka». På fig. 7, som visar en ladugårdsgafvel från Storgården i Rackeby socken, ser man ett par dylika afslutas med djurhufvuden. Dessa lära vara de enda sådana med djurhufvuden, som ännu finnas kvar i dessa trakter. I andra

Fig. 7. Storgården, Rackeby sn, Källands hd.

delar af Norden är en dylik gafvelafslutning ett ingalunda utdödt bruk. Den vanligaste formen på skateskräckerna är dock den, som visas på fig. 1 och utgöres af den tvärså, som sammanhåller vindskebräderna. Denna är ofta rätt hög och har öfre ändan tillspetsad.

Taktäckningen på dessa byggningar är följande. Närmast ofvanpå åsarna och långbandet hvila sparrar. Det första paret närmast röstet har eget namn: tranebocken. Sparrarne äro fästa vid hvarandra öfver ryggåsen medelst dymlingar och fasthållas likaledes

med sådana i långbanden. Vågrätt — tvärs öfver sparrarna — ligga smäckra störrar, som jämväl benämnas *åsar*. Sedan kommer halmen. Nederst vid taksägget, »öfssen» (fig. 1. l), ligger en rad med halmband ombundna kärftar, men sedan lös halm fasthållen med s. k. *spröt*, d. v. s. vågrätt lagda smäckra stänger, som sammanhållas med de små åsarna genom band af vridna, värmda björkvidjor. Den under takläggningens arbetet med räfsorna »nedrakade»

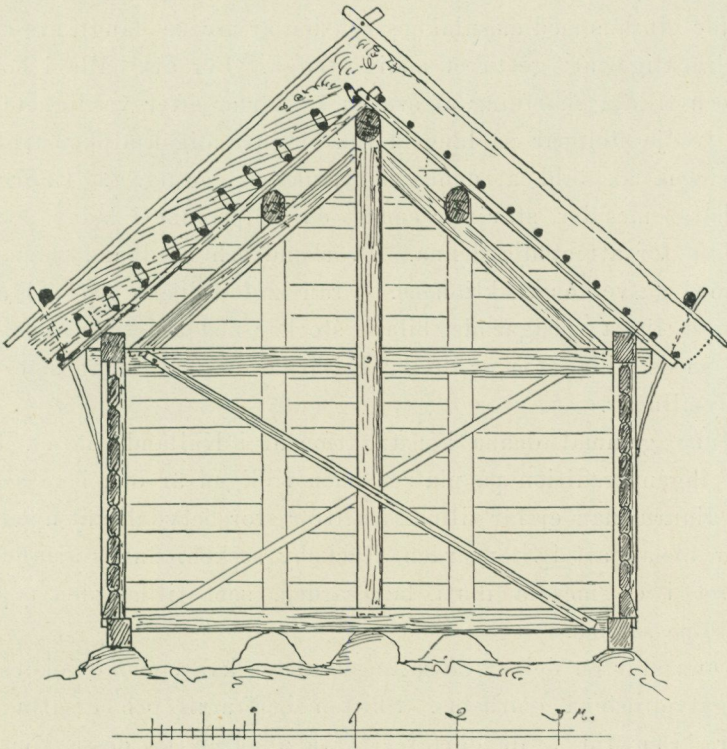

Fig. 8. Tvärsnitt med taktäckning och hjälpkonstruktion.

halmen lägges sedan på takkrönet och kallas »mörning». Denna halm fasthålls af *takryttare*, fig. 1 k. På bilden fig. 1 äro dessa mycket korta, men i andra fall gå de längre ned, ofta ända till öfssen. Takryttarnas ben kallas i senare fallet »pällstänger» och sammanhållas nedtill med vågrätt lagda stänger, »takfäster». Dessa tak-

fäster stödja mot genom halmen lodrätt instuckna käppar. Se den schematiska konstruktionen å bild 8.

Vid konstruktionen med tvänne mesuler på gafveln är den väsentliga skilnaden endast den, att gafvelröstets triangelformiga krön ofvanom mesulernas öfre ända konstrueras som afslutning af en gafvel i en vanlig knuttimrad stuga. Stockarne äro hopfästade med de underliggande medelst dymlingar, och i det högsta skiftets stock är ryggåsen infälld.

När ett hus med mesulakonstruktion är mycket långt, äro åsarne ej tillräckliga att ge taket nödig stadga. För att hålla i hop det hela och tillåta skarfnings af åsarna är därför efter vanligheten vid hvart tredje stolppar på långsidorna en invändig hjälpkonstruktion. En schematisk bild af denna konstruktion ger fig. 8. Ehuru gafveln har 2 mesuler, står här endast en stolpe inne i ladan — under ryggåsen för att stödja denna. Tvärband och snedband finnas analogt med gafvelkonstruktionens. Från midtstolpens öfre del nedom ryggåsen ligga snedgående, bilade stockar ned till tvärbandet. På dessa snedställda stockar hvila leåsarna; de äro inbördes förenade med dymlingar.

Huru gammal denna konstruktion är i Kållands härad, därom finnes ingen tradition på platsen, men troligen är den icke allt för ung. Ehuru man ej får tillmäta alltför stor betydelse åt uppgiften, kan meddelas, att i Storgården, Rackeby socken, finnes årtal 1735 inskuret i en mesula inuti ladugården, som tillhör den typ, där midtstolpe saknas.

Ännu står en del af dessa mesulalador kvar, men de okonstruktiva gafvelröstena omrustas. Skiften borttagas och ersättas med bräder. Den tid torde därför ej vara aflägsen, då dessa konstruktioner äro ett minne blott.

Smärre meddelanden.

En brudutstyrsel från Härjedalen.

Sedan de många förberedelserna till bröllopet äntligen voro öfverstökade och högtidens dag var inne, skulle den lyckliga fästmon klädas till brud. Men den kostbara utstyrsel, som därtill fordrades, fanns ej i hvar stuga, icke ens i hvar by; dock om ej annorstädes, så åtminstone i kyrkroten. I vanliga fall var det där som »brurframman» bodde, d. v. s. den kvinna, som hade till sin uppgift att kläda bygdens brudar. Hon var ock ägarinna till dräkten och kronan, som hon tillhandahöll mot en viss betalning. Var bruden hemma i någon aflägsen by, så måste hon vanligtvis redan dagen före bröllopet bege sig i väg till *framman* och stanna där öfver natten för att hinna bli klädd, till dess bröllopgästerna kommo till kyrkan på söndagsmorgonen.

Samtliga de härjedalska brudstassar, som vi varit i tillfälle att betrakta, hafva utmärkt sig för en synnerligen brokig färgprakt och ett rent af slösaktigt hopande af hvarjehanda små dräktdelar, spetsar, band, blommor o. s. v. Någon väsentlig skillnad i smaken har så tillvida ej förmärkts mellan detta landskaps olika församlingar. I fråga om enskildheter däremot kunde dräkterna variera rätt betydligt, liksom bröllopsceremonierna öfver hufvud firades med vissa skiljaktigheter inom de olika samhällena.

Till Nordiska museet har nyligen från Ljusnedal i Funäsdalen, Tännäs socken, inkommit en sådan typisk brudstass, hvars ordnande blifvit på det sätt figurerna här nedan visa ombesörjd af ordföranden Erik Långström i Funäsdalen. En i yrket förfaren kvinna har klädd den af hö och tyg gjorda provisoriska stommen. Beträffande tillväggångssättet vid brudars klädande (i Funäsdalen) samt om sammansättningen speciellt af den dräkt, hvarom här är fråga, kunna vi medela följande upplysningar.

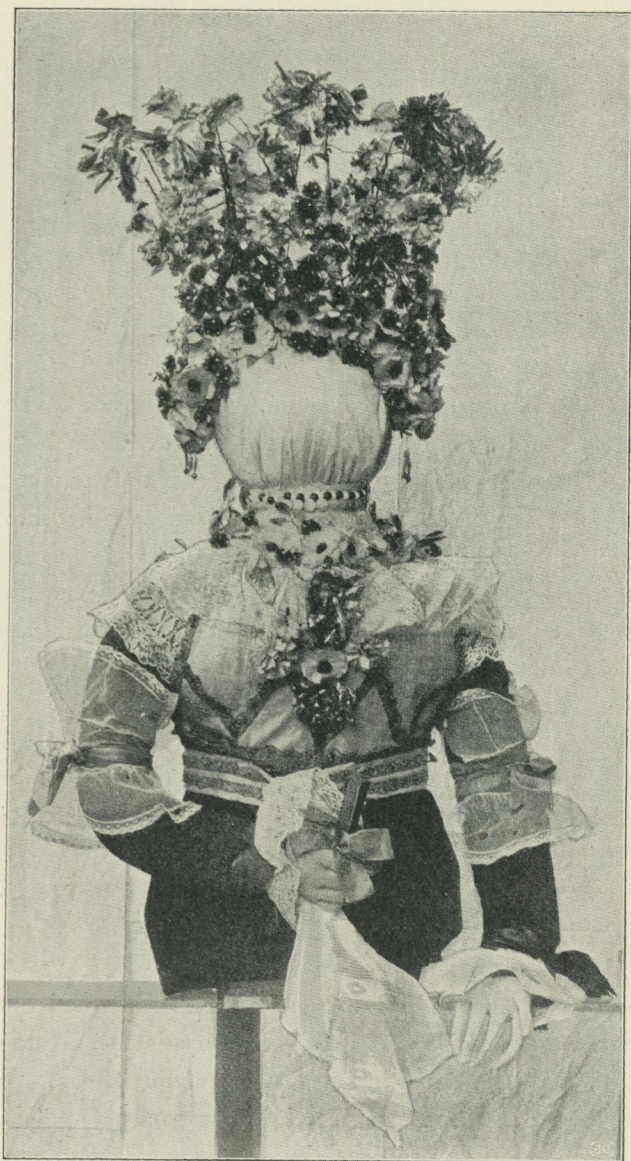

Fig. I. Brudstass

(»brurstas») fr. Tännäs sn, Härjedalen. H. 1 meter. Klädningen defekt. Original i Nordiska museet.

Fig. 2. Brudstass

(»brurstas») fr. Tännäs sn, Härjedalen. H. 1 meter. Klädningen defekt. Original i Nordiska museet.

Först lade man tvärs öfver hjässan ett par tämligen tjocka tygvalkar, hvaröfver sedan håret uppkammades och fastsyddes. Begagnades silfverkrona, så fästes denna först ofvanpå valkarne, hvarefter påklädningen af blommorna begynte. Två stora sådana sattes i pannan, *framblommor*, och två i nacken, *bakblommor*. Dessa fyra blommor kallades tillsammans *storblommor*. Rundt omkring hufvudet ungefär i jämnhöjd med öronen fästes vidare en ring af rosor, *hufvudkransen*, för att dölja dels valkarna, dels de hårnålar, hvarmed storblommorna voro fastsatta.

Fanns ej krona, begagnade man sig i dess ställe, på sätt fotografierna visa, af en mycket hög krans, hvilken här utgöres af strålförmigt ställda ståltrådar med påsatta blommor af bladguld samt af skärt och blått tyg. Dessa senare synas föreställa förgätmigej.

Öfver skuldrorna, rundt om halsen, lades därefter den af broderad tyll bestående *kragen* samt därutanpå, öfverst, de af röda och hvita pärlor bestående *halskedjorna* (*hals-ke*, Funäsdalen) och nedtill *halskransen*, förfärdigad af rosor af skär *glanskamrek*. Utanpå *kragen* framtill sattes *bröslappen*, som också är af *glanskamrek*, garnerad med guldspetsar. Den sträcker sig ända ned till midjan. Emellan den förut omnämnda halskragen och innanför bröslappens öfre kant är fastsatt en annan krage af tyll, som i rika veck böljar uppåt (se figur 1.). Midt på bröslappen fästes en blomma, som i vanliga fall var *treddelad*, hvilket den här använda icke är.

Omkring midjan sattes bältet, som är af samma tyg som bröslappen. I handen håller bruden en solfjäder af grönt papper, kringknuten med en röd rosett, därjämte näsduken, som i vanliga fall var broderad. Klädedräkten är helsvart med vid armbågarna och handlederna omknutna *manschetter* af tyll och siden. Baktill från brudbältet nedhänger det tvådelade, ljusröda skärpet.

Enligt ett allmänt gammalt bruk fick ej den kvinna, som födt oäkta barn, bära *gullkrona*, när hon en gång stod brud. »Gullkronan var», berättar oss en meddelare från Härjedalen¹, i den gamla goda tiden den jungfruliga oskuldens symbol, därför ock en af de

¹ Ordföranden Pelle Olofsson i Vemdalen.

unga flickorna här på orten mycket eftersträfvad klenod; men nu mera är det ej så.» Man skilde så tillvida mellan *ärliga* och *icke ärliga* brudar. Men för att skammen för dessa senare ej skulle blifva allt för stor, tillätos de i bland att bära provisoriska kronor af något simplare material, såsom järnbleck, hvarpå vi funnit exempel i Elfros socken.

N. Keyland.

Julbröd.

Med anledning af den till julen 1905 utdelade frågelistan om julfirandet (se härom sid. 58) hafva utom flere värdefulla uppteckningar äfven åtskilliga julbröd inkommit till Nordiska museet. Då några af dessa äro egnade att fullständiga de typgrupper, som förut afhandlats i ett par uppsatser i *Meddelanden från Nordiska*

Fig. 1. Kaka
från Stockholm, omkr. 1/s.

Fig. 2. Kuse
från Stockholm, omkr. 1/s.

museet 1899—1900 sid. 22 o. f. samt samma *Meddelanden 1903* sid. 235 o. f., meddelas de här i bild.

Fig. 1. är en *julkaka* från Stockholm, tydligen, såsom jag i min uppsats i *Meddelanden 1903* sid. 264 o. f. framställer, en nära anförvant till såkakan, ehuru såsom stadsbarn ej längre förbunden med de fornartade landtliga ceremonier, som äro förenade med hennes åldriga anmoder.

En, såsom af ett tryck af år 1819 framgår, typisk Stockholmskuse är den fig. 2 afbildade »med ringfläta öfver magen». Bägge dessa julbröd hafva erhållits från samma hem här i Stockholm, där de regelbundet bakades till hvarje jul ännu omkring medlet af 1800-talet. Ämnet för båda är hvetedeg.

Från Vestergötland hafva lämnats åtskilliga julbröd, bland hvilka det i fig. 3 återgifna, kalladt *lev*, härstammar från Varnhems socken, Valle härad. Såsom en flyktig blick genast visar erinrar det om den i Meddelanden 1903 fig. 81 afbildade såkakan från Uppland. Tyvärr saknas alla underrättelser om någon med detta bröd förenad ritus.

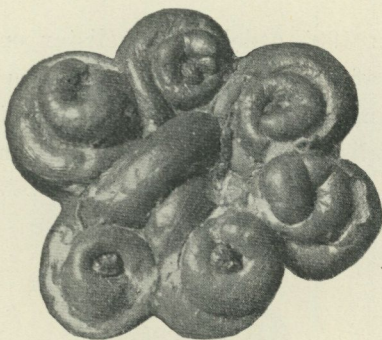

Fig. 3. *Lev*
från Valle härad, Vestergötland. $\frac{2}{7}$.

Märkligt är det i fig. 4 afbildade julbrödet från Hjerpås socken, Källands härad i samma landskap. Detta bröd, kalladt *gäss* (gås), är bakadt på det sätt att en hvetedegrulle lagts i knut så att den ena framstickande änden

bildar hufvud, den andre stjärt. Ett par pepparkorn äro satta till ögon.

Ett annat julbröd från samma håll återgifves i fig. 5. Enligt gifvarinnans uppgift föreställer den midt på kakan liggande figuren en gås med sex ägg omkring sig. Ämnet är hvetedeg. Emellertid omtalar öfverlämnaren, att äfven ett ålderdomligare slag af samma bröd tillredts inom samma familj. Detta bröd bakades antingen utslutande af vörtdeg eller ock bekläddes det på ofvansidan med hvetedeg, och i detta senare ämne framställdes då fogelfiguren. Denna uppgift är särdeles märklig, enär af densamma så tydligt som gärna kan önskas vörtdegens vikt och betydelse för dessa kultbröd betonas (jfr. Meddelanden 1903 sid. 250 o. f.). Kakan nypkantades rundt omkring. Hon bakades till jul af den sista degen — »när de hade så pass igen, att de ble ena stor kaka» — men gömdes sedan till

Fig. 4. Gäss
från Kållands härad, Vestergötland. $\frac{2}{5}$.

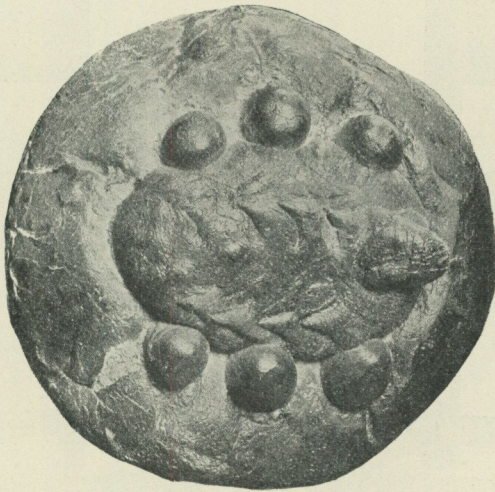

Fig. 5. Julkaka
från Kållands härad, Vestergötland. $\frac{1}{3}$.

valborgsmessodag (den 1 maj), då hon, blött i dricka, förtärdes till aftonvard af husets medlemmar (åt husdjuren gafs intet däraf).

Med dessa tvänne sist omtalade fogelbröd må fig. 7—10 i Meddelanden 1899—1900 samt fig. 80 i Meddelanden 1903 jämföras.

N. E. Hammarstedt.

Några enklare 16- och 1700-talsstolar bland Nordiska museets senare förvärf.

I Nordiska museets afdelning för de högre stånden har stolens historia länge endast bristfälligt belysts, men denna lucka har man särskildt på sistone måst vara betänkt på att fylla. Vid sträfvandet därefter ha visserligen inga sällsynta praktstycken blifvit förvärf-

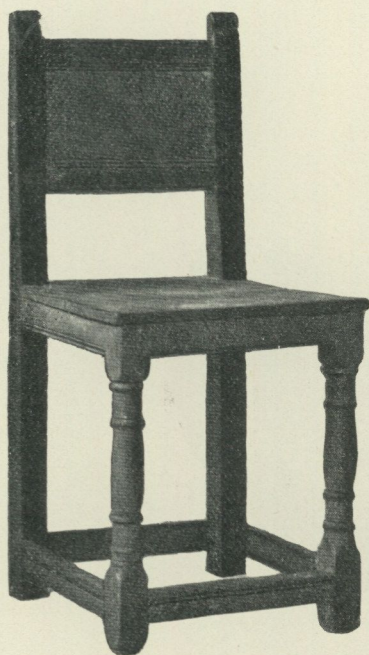

Fig. 1. Stol, ek, 1600-talets förra hälft. H. 0,95 m.

Fig. 2. Stol, ek, läderklädd, märkt 1683, fr. Gripsholm. H. 0,965 m.

vade, utan så godt som undantagslöst exemplar af enkla typer, hvilka likvisst ofta bättre än lyxmöblerna visa för vårt land karakteristiska skiftningar och utvecklingsformer. Förvärven härröra från nära nog alla stilepoker från och med 1600-talets förra hälft.

En tidig 1600-tals typ representeras af stolen fig. 1, af ek med rak rygg, bestående af en rektangulär bricka, uppuren af fyrkantiga ståndare, som sluta med en enkel snidning strax ofvan densamma. Ståndarna äro i ett med bakbenen, hvilka med ett lågt anbragt kryss förbindas med de balustersvarfvade främre benen. Brickan är å denna stol ej dekorerad med målning eller snideri, hvilket dock ej sällan var fallet. Särskildt var det vanligt att där anbringa ägarens vapen eller initialer. Så finnas t. ex. i Statens Historiska Museum två stolar af denna typ med initialerna A. O. I. B. — Axel Oxenstjerna, Ingeborg Bååt. Detta slags stolar sakna stoppning och klädsel, möjligen ha de haft lösa dynor å rygg och sits. Grundformen är densamma hos de samtidigt och senare tillverkade klädda stolarna. Men å dessa ha ståndarnas afslutning afskurits för att underlätta klädselnas fästande, ryggens bricka har ersatts af en ram, och bakbenen äro liksom frambenen svarfvade. Klädseln täcker utom rygg och sits ryggståndare och armstöd, då sådana finnas, så att träet är synligt endast i underredet. Till klädsel nyttjades jämte tyg af olika sorter, stundom med broderi, äfven läder, hvilket är regel å de till våra dagar i oförändradt skick bevarade exemplaren.

I Nordiska museets lilla samling af sådana stolar kunna vi studera några af deras variationer. Enligt hvad märkena H. E. R. S. under krona och »Grim(!)sholm 1683» ge vid handen har stolen fig. 2 tillhört Gripsholms slotts möblering under riksänkedrottningens tid. Fram- och bakben äro gestaltade som balustrer med öfvergång i fyrkant upptill och nedtill och förbindas genom en lågt anbragt kryssram af kantställda slåar. Den i fig. 3 afbildade stolen har odelade balustrer till bakben, men har fått frambenen afdelade genom fyrkantiga mellandelar vid två tredjedelar af deras höjd för intappning af en krysspinn. Denna har tillkommit i följd däraf, att det nedre krysset ändrats, så att fram- och bakbenen förbindas af två liggande slåar och dessa sinsemellan af en dylik. Förändringen afsåg tydligen att vinna större bekvämlighet för den sittande. Å denna stol var endast krysspinnen mellan frambenen spiralvriden, medan andra, väl senare, stolar ha fått hela underredet svarfvadt i denna barocktidens älsklingsform. Andra skiftningar

hos denna stolstyp, hvilka kunna iakttagas å museets material, äro, att ryggen blifvit stoppad, medan från början lädret blott spänts hårdt på ramen, och att dess höjd och lutning ökas — drag af bekvämlighetssträfvanden, hvilka ytterligare stegras under 1700-talet.

Ehuru stående helt utom den i de föregående raderna afhandlade stolsgruppen må i korthet nämnas ett par otvifvelaktigt mindre vanliga taburetter, fig. 5, tillhörande museets förvärf under 1904. Trots

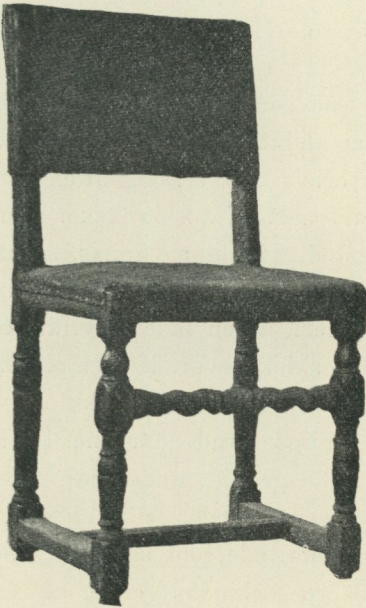

Fig. 3. Stol, ek, läderklädd 1650—1700. Norrtäljetrakten. H. 0,96 m.

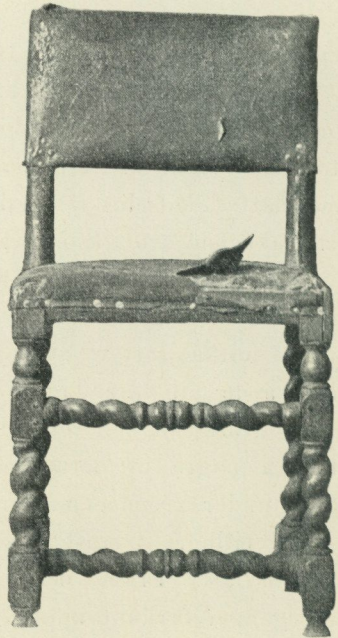

Fig. 4. Stol, ek, läderklädd, 1650—1700. Sorunda. H. 0,93 m.

sitt enkla material, björk, äga de ganska mycket af den franska Louis XIV-stilens förnäma hållning. Tyvärr sakna de klädsel och stoppning.

Af mera växlande art än 1600-talsstolar äro de stolar från 1700-talet, hvilka under senare åren kommit till Nordiska museet. Två stolar af svartmålad björk med läderklädsel å sits och rygg förete i underredet drag erinrande om 1600-talet, medan ryggen med sitt svängda krön har en senare prägel.

Mera framträder en ny tids smak i två stolar af valnöt med inläggning å ryggbrickan af ljusare träslag. Sargerna visa spår af att sitsen varit af rottingsflätning, fig. 6.

Utan svårighet igenkännes i dessa möbler en engelsk karaktär, som för öfrigt starkt gör sig gällande i den rika stolsamling, hvarur de förskrifva sig, nämligen adjunkten Nilssons i Skara. Sedan de nilssonska samlingarna kommit i Göteborgs musei ägo, bereddes Nordiska museet tillfälle att köpa ett antal för det förra ej erforderliga stolar, hvaribland somliga äro ganska ovanliga och intressanta. I några varieras den för enklare stolar under rokokotiden gängse typen med svängda framben och svängd rygg med en bricka mellan tvenne ståndare, fig. 7. Medan de ur Nilssons samling komma stolarna af detta slag, med all sannolikhet af västgöta tillverkning, icke visa några drag erinrande om fransk rokokodekoration, är detta däremot fallet med liknande möbler från Mälardalen, hvarpå fig. 8, inköpt i Stockholm (två stycken lika), utgör ett exempel. Ryggkrön och sarg smyckas af väl skurna musslor, och

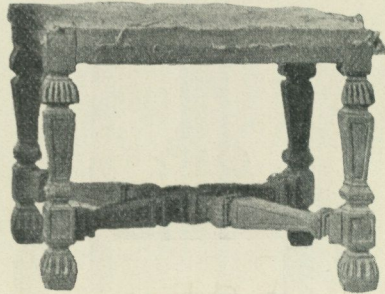

Fig. 5. Taburett, björk, 1600-talets slut. H. 0,38 m.

benens öfvergång i sargen förmedlas af bladornament. En 1904 inköpt soffa med låg sits och släta skärmar som stöd för rygg- och sidodynor visar alldeles öfverensstämmande dekorationer å sarg och ben.

En grupp för sig bilda de stoppade stolarna, som museet erhöi ur de nilssonska samlingarna. Visserligen sakna de utan undantag sin ursprungliga klädsel, men ha i alla fall stoppningen kvar och äga för oss ett särskildt intresse genom sin egenskap af förebilder till vissa från och med 1800-talets midt och in på 1890-talet gängse fätöljtyper. En fätölj som fig. 9, af björk, ursprungligen målad behvit, är i sin enkelhet en ganska tilltalande lösning af uppgiften. Just denna typ återfinnes försämrade under 1850- och 60-talen. Äfven en fätölj, med träet synligt endast i ben och sarg, är oss väl bekant från tider, hvilka ligga nära vår egen.

Bland de senare årens förvärf förekomma icke några gustavianska stolar med franska Louis XVI-former, men däremot en del enkla exemplar, visande blandning af den nya antikiserande smaken och intryck från Englands rokoko. En sådan, som har Stockholms Stolmakareämbetes stämpel, är af björk och ursprungligen målad ljusblå. Med anledning af sistnämnda faktum må erinras om, att

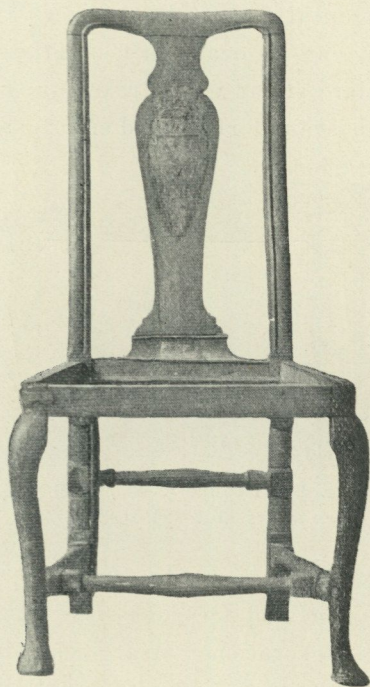

Fig. 6. Stol, valnöt med inläggning; 1700-talets förra hälft. Nilssons samling. H. 1,04 m.

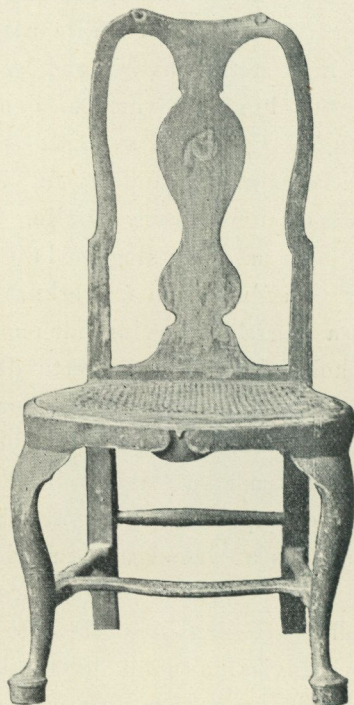

Fig. 7. Stol, björk, oljemålad ljusbrun rottingsits; 1700-talets midt. Nilssons samling. H. 1,08 m.

de enkla 1700-talsstolarna ingalunda till öfvervägande del varit målade hvita och aldrig i hvitt och guld, som varit så vanligt vid modern »restaurering», utan växlat i glada och bjärta färger, ännu mången gång skönjbara under lager af senare öfvermålning.

Den sengustavianska epokens utprägladt engelska stilskiiftning representeras af stolar af björk, målade i en varm brunröd ton, och

af en stol af mahogny med spjälrygg, upptill smyckad med sparsam skulptur. Med en stol af svartbetsad björk med rotingsaits och en annan af samma träslag, hvitmålad och klädd med gråblått linne, äro vi redan hunna in på 1800-talet. Det är posthuma ättlingar af

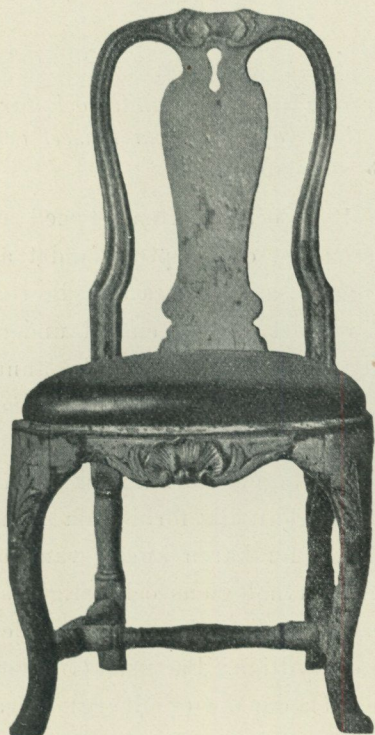

Fig. 8. Stol, björk, oljemålad hvit, läderklädsel, 1700-talets midt; H. 1 m.

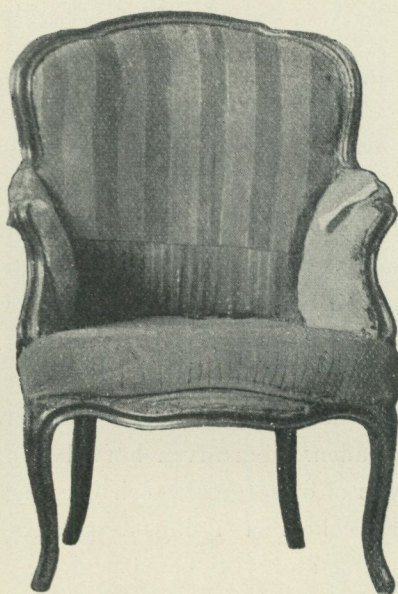

Fig. 9. Fåtölj, björk, oljemålad gulhvit; 1700-talets midt; Nilssons samling. H. 1,05 m.

antikens sirliga bronsmöbler vi här se framför oss, och trots förenkling och förgrofnig äga de ännu nog af stil för att tilltala oss i långt högre grad än deras efterträdare längre fram under århundradet.

Axel L. Romdahl.

Litteratur.

Hammarstedt, E.: *P. M. för uppgifter angående julfirandet och där med sammanhängande folkseder. Utg. af Nordiska museet och föreningen Urd.* Uppsala 1905. 8 sid. 8:o.

Detta lilla häfte utkom till julen 1905, och afsikten därmed är att mana till och vägleda vid utforskandet och upptecknandet af gamla julseder i vårt land. Därvid ligger, såsom också af frågorna tydligt framgår, alldeles icke vikten vid att erhålla endast under rättelsen om seder och bruk, som, hittills ouppmärksammade, ännu ej ingått i den tryckta litteraturen, utan det gäller i fullkomligt lika hög grad att konstatera redan kända seders utbredningsområden. Men äfven härvid kunna, om iakttagelser och anteckningar utföras omsorgsfullt och energiskt, ofta nog hittills förbisedda »smådrag» komma i dagen, »smådrag» som för forskaren kunna vara af ytterst stor vikt och betydelse. Ty inom etnologiens och religionsforskningens arbetsfält döljer sig, likasom på naturforskningens, det stora ofta nog i det skenbart lilla och obetydliga. På tyska (Usener, Tille, Bilfinger m. fl.), engelska (Tille) och danska (Feilberg) hafva utförliga arbeten utkommit om julen. På några ytterst obetydliga småtryck när finnas däremot på vårt språk ännu intet specialarbete af denna art. Meningen är nu att till Nordiska museets arkiv samla så mycket uppgifter i denna väg, som ännu samlas kan, för att sedan på grund af detta jämte förut i litteraturen hopbragt material åstadkomma en monografi öfver företrädesvis den svenska julen. Detta uppdrag har lämnats åt frågelistans författare amanuensen Hammarstedt, hvilken sedan mer än ett tiotal år sysselsatt sig särskildt med de fornseder, som tillhöra årshögtiderna, och speciellt den viktigaste bland dessa: Julen. H. har emellertid ingalunda för afsikt att åstadkomma någon bok af större omfång såsom t. ex.

den danske folkloristen H. F. Feilbergs nyutkomna arbete. Boken skall nämligen, så mycket ämnet tillåter, i format och framställningssätt ansluta sig till den serie »skrifter i svensk kulturhistoria», som föreningen Urd år 1904 begynte utgifva på aktiebolaget Ljus' förlag. Till fullständigande af frågelistan, hvilken i mån af tillgång ännu någon tid på begäran gratis erhålles hos föreningen Urd i Uppsala eller hos Nordiska museet i Stockholm, må påpekas betydelsen af noggranna och möjligt ålderdomligaste underrättelser om tiden för vintersådden i olika orter, äfvensom vikten af att iakttaga huruvida någon kult af växande träd under eller omkring jultiden tilläfväntyr kan påvisas eller spåras i en eller annan ort i vårt land.

Jon Olafssons Oplevelser som Bösseskytte under Christian IV., nedskrefne af ham selv, öfversatta från isländskan af S. Blöndal. *Memoirer og Breve*, utgifne af Julius Clausen og P. Fr. Rist. I. Köbenhavn 1905.

Jon Olafsson var född på Island. Äfventyrslysten som han var begaf han sig vid unga år med en engelsk seglare till England, men där dröjde han ej länge. Snart nog trädde han i dansk krigstjänst och fick som artillerist göra tjänst såväl på Köpenhamns och Kronborgs slott som på flottexpeditioner. En nykter iakttagare och god berättare ger han en ofta liffull, men som det synes det oaktadt korrekt skildring af de förhållanden och personer en man i hans ställning råkade i beröring med. Det är tjensten, officerarnes och kamraternas uppförande och äfventyr, lifvet på de krogar, där de intogo sina förfriskningar, de händelser och missöden den seglande flottan råkar ut för, som han berättar om. Konungens person intresserar honom alltid mycket, när han kommer inom synhåll. Det är således väsentligen sidor af en förgången kultur, för hvilka det annars ofta alldeles saknas källor, som här belysas.

I boken finnes ej sällan notiser, som ge bidrag ej blott till vår kunskap om samtidens tro och öfvertro, utan också om långt äldre tidens än 1600-talets första årtionden. Så råkar förf. på en krog vid stranden i Köpenhamn samman och sedermera också i

slagsmål med en byggmästare, som ej svär med kristna eder, utan brukar *Odin* i stället för den onde (s. 77). — På en expedition till Norra Ishafvet kom han i beröring med ryssar och berättar följande märkliga ting om deras religion, som han dock själf erkänner sig ej ha mycken kunskap om. De tillbedja den heliga Treenigheten, men icke något helgon utom S. Nicolaus, hvilken var den förste, som skulle ha predikat kristendomen hos dem. Man berättar, att deras aflidnes kroppar vägas på vågskålar, innan de föras till grafven. I den ena af skålarna lägges liket, i den andra en träbild af den aflidne. Är träbilden tyngre än liket, tro de, att den aflidnes själ blir frälst, men är den döda kroppen tyngre, blir han fördömd (s. 137).

På ett ställe (s. 121) har han en märkelig uppgift om, att nordostpassagen skulle ha varit känd redan på denna tid. Han omtalar nämligen ett par danska krigsfartygs förföljande af en sjörofvare, hvilken skulle ha gifvit sig upp till Ishafvet för att lura på ett holländskt fartyg, som på denna väg skulle återvända från Indien. »Detta är dock en ovanlig väg, endast tre skepp har seglat densamma», tillägger han.

På en af expeditionerna längs Norges kust fick flottan besök af lappar af alla åldrar. Då Jon Olafssons skildring torde vara en bland de äldre öfver detta folk, återgifves densamma här (sid. 139 f.). Deras hvardagskläder bestodo till största delen af skickligt beredda elghudar (han menar tydligen renhudar) med den hårklädda sidan ut. Kvinnor och barn, som äro klädda i dylika kläder af skinn, äro rödkindade och behagliga. Mot fisk tillböto de sig kläde till sina hustrur. Jag själf och en kamrat sålde åt dem 12 alnar kläde från Toldboden, hälften rödt och hälften blått. När lapparna tilltala någon, kalla de denne för »kusin». Kvinfolken tycka mycket om att pryda sig med silfver och guld. De bära ringar i öronen, band kring pannan, korallprydnader och armband. De, som äro fattiga, begagna sig af prydnader af mässing, koppar eller glänsande tenn. Eftersom det är allmänt bekant, att dessa människor äro fullproppade med trolldomskonster, behöfver jag ej här redogöra för dylikt. Det finnes lappar af tre slag: sjölappar, finnappar och fjäll-

lappar. De uppträda, som om de vore kristna, några få gå till nattvarden; de föra barnen för att döpas till norska präster, hvilket dock ofta ej händer, förrän de äro årgamla. De äro mycket skickliga snickare och smeder, så att de själfva bygga skutor, färjor och båtar, tillvärka sitt husgeråd och allt annat de ha behof af. Mångestädes på den norska kusten och uppe bland bärgen bo lapparna, men de ha ej tillåtelse att bebo samma ställe mer än 10 år. När de fått lof att bosätta sig, utse de vanligen åt sig en plats, där skogen är tätast, och röja sedan skogen och använda virket till handaslöjd. Sedan de bott de nämnda 10 åren, flytta de sedan åter bort, och norrmän taga därefter dessa deras boplatser i besittning. De äro mycket förtjusta i tran, smör och allt slags fett och det från hvilka djur som helst. Detta dricka de smält till maten som öl. Sådan tran ge de äfven till sina hafvande kvinnor, när dessa skola föda.

»Jon Olafssons Oplevelser» ha en vårdad typografisk utstyrsel och åtföljas af en reproduktion af ett stick af I. Haas öfver Köpenhamn 1618.

—a—i.

Feilberg, H. F.: *Jul, allesjælestiden, hedensk, kristen julfest*. B. 1 och 2. Köpenhamn 1904. 370 och 404 s. 8:o.

Till julen 1905 utkom andra bandet af Feilbergs julbok, i förbigående sagdt försedt med samma tryckår som den första, till julen 1904 utkomna delen. Nestorn bland Skandinaviens folklorister har med detta band fullbordat ett arbete, som af allt att dömma varit för honom ett af de kärare bland de många för samtid som framtid värdefulla alstren af hans flitiga och samvetsgranna forskning. Med all vetenskaplig vederhäftighet förena Feilbergs skrifter gärna en mer eller mindre populär hållning, och i här ifrågavarande verk har författaren mer än i något annat af sina arbeten vidgat vetenskapsmannens trånga och svårtrådade väg, på hvilken den stora allmänheten ofta nog finner det allt för mödosamt att följa med. Boken om julen är egnad lika mycket åt familjen som åt de speciellt vetenskapligt intresserade, ja kanske t. o. m. mer åt den förra.

Jag hoppas, att jag icke öfverträder det grannlagas gräns, om jag utan att förut tillspörja författaren anför några rader ur ett hans bref: »Bogen er jo ikke skreven for lærde. Jeg stod noget tvivlsom overfor det enten—eller, der bød sig, men så tænkte jeg på det store højskolefolk i vort land, på præstegårdene, hvor der vinteraften læses højt, på bondestuer i mine gamle sogne, og så skrev jeg, som jeg skrev, historier, saga, skildringer imellem hverandre og lod helt stå til, hvad der kunde komme ud af det hele.» Om denna tendens att göra arbetet till en folkbok vittnar också innehållsfördelningen, hvilken för förra bandet är denna: *Allesjælestiden; Gammelnordisk jul; Dansk jul; Norsk jul; Svensk jul; Kristne jul* samt *Hvorledes man holder jul*. Det sistnämnda kapitlet omfattar ett flertal stämningsbilder jorden rundt alltifrån Stockholm och Köpenhamn till Sibirien, Kina och polartrakterna. Kapitlen i det senare bandet hafva följande rubriker: *Julemærkets løndom; Juletro og julevarsel; Juletræet; Juleoptog; Julebispen og bønnekongen; Den søgne jul, nyårsaften, kongeaften, eldbjørnsaften; Oversigt og sammanligning*. Härtill komma i detta likasom i det första bandet *Anmærkninger* samt dessutom i det senare *Literaturfortegnelse* och *Register*.

Skulle någon af författarens anförda blygsamma ord om sitt arbete draga den slutsatsen, att detta saknar egentlig vetenskaplig betydelse, vore detta emellertid ett olyckligt misstag. En populär hållning har hittills i regel utmärkt de arbeten om folket, som inom de skandinaviska länderna sett dagen, och det vore önskligt, att vetenskapen om folket fortfarande — naturligtvis utan att därför uppföra något af vetenskaplig vederhäftighet eller allvar — kunde förblifva en vetenskap äfven för folket. Ännu är den för ung och lifskraftig för att få stelna i doktrinarism. Från all sådan är ock F:s bok alldeles fri, och dock träder den häpnadsväckande litteraturkännedom på området, som författaren besitter, allestädes fram. Särskildt synes mig den vetenskapliga hufvudvikten ligga i de omsorgsfulla och utförliga anmärkningar, som författaren samlat i slutet af de bägge banden.

Såsom redan den anförda öfverblicken af innehållet torde för den sakkunnige antyda, har F. i sitt arbete, hvad hedniska be-

ståndsdelar i julsederna beträffar, nästan uteslutande fäst sig vid den med julen och tiden omkring jul förbundna, uråldriga dyrkan af de döde. Denna mörka årstid var de då frivordna andarnas tid. Huruvida detta är den enda väsentliga förklaringen af denna årsfests förkristna innebörd, därom torde emellertid meningarna med allt skäl vara delade. Särskildt hafva vi nordbor, hvilka ju äro de enda som hållit fast vid den hedniska benämningen på vinterfesten, alltför många hedenartade fornseder i behåll eller åtminstone i mannaminne ännu bevarade, som synas föra ett annat språk, för att vi skulle utan vidare underskrifva åtskilliga tyska forskares slutsatser. Utrymmet förbjuder att här ens antydningssvis utreda denna fråga. Emellertid tillåter jag mig att mot F:s argument mot en solkult under julen (se *Oversigt og sammenligning*) anföra ett par gensagor. Doktor F. synes mig hafva alldeles förbisett offrets egentliga och ursprungliga innebörd, hvilken i hvarje fall icke var den af hyllningsgärder åt en triumfator. Det är ej den mätte, som behöfver föda, ej den mäktige, som tarfvar understöd. Det var icke åt den segrande solen människorna bragte näring och stärkande medel utan åt den svaga, som man fruktade skulle duka under — för så vidt nu offren skedde till solen själf. Såsom jag på annat håll (*Såkaka och såöl i Meddelanden från Nordiska museet 1903 s. 235 o. f.*) sökt visa, kan emellertid en »solkult» — en med solen förbunden offerkult — hafva bestått däri, att offer bragtes till de rådande makterna för att af dem utverka sol, för att de måtte skona eller frigifva solen, ja kanske har man t. o. m. stundom velat bedraga dem genom att gifva dem en sol in effigie. I sin egenskap af själasörjare synes mig doktor F. dessutom, huru stor optimist han än må vara, ej gärna kunna hafva undgått att göra den psykologiska erfarenheten, att det ej är i de klara eller klarande dagarna som människorna i regel hänvända sig till den eller de högste utan i nödens mörka eller mörknande tid. I hvarje fall är det emellertid alldeles visst, att dödskulden ingått i den hedniska julen såsom ett särdeles viktigt grundelement, och F:s arbete har till full evidens konstaterat detta. Något anspråk på att hafva löst sitt problem till hela dess vidd hyser för öfrigt icke författaren.

Därtill är ej blott hans personliga blygsamhet utan ock hans vetenskapliga soliditet för stor. I sitt företal säger han själf: »Tør jeg nu end ikke tro, at have givet den endelige løsning og udredet alle de enkelte tråde i julefestens slyngede knude, så er her dog samlet et stof, som framtidige forskere kan arbejde med, og der siges, at ingen umage er spildt, der sparer andre besvær.» Ja, ho bland den etnologiska forskningens utöfvare dristar ännu, för så vidt han nått till någon högre mognad i sitt fack, påräkna mer af framtiden! Att hafva med insikt samlat och systematiskt ordnat ett så stort, att ej säga outtömligt material, som det författaren för fram, vore redan det ett verkligt och bestående storverk.

N. E. H.

Göteborgs museums Årstryck 1906 åtföljes denna gång af en redogörelse för »*Anders Nilssons efterlämnade samlingar*», berättelse till styrelsen för Göteborgs museum af Carl Lagerberg. Som bekant lyckades Göteborgs museum förvärfva dessa genom kompromiss, sedan ett oklart testamente efter den gamle adjunkten påträffats bland kvarlåtenskapen. Kammarherre Lagerbergs berättelse ger en illustrerad öfverblick öfver den rikhaltiga, mångsidiga, ehuru illa farna samlingen. Utom Göteborgs museum var det helt naturligt väsentligen museerna inom Västergötland, som fingo brorslotten af hvad göteborgarne icke önskade behålla. Det restaureringsarbete som föremålen undergingo, innan de lämpade sig för uppställning i Göteborgs museums nyanordnade kulturhistoriska afdelning, var omfattande. »Den, som sett föremålen i det tillstånd, hvori de befunno sig, då de utplockades ur magister Nilssons skräphögar, kan knappast i dem igenkänna de möbler och husgeråd, som nu utgöra värkliga prydnader och fylla mången lucka i Göteborgs museum».

Bidrag till vår odlings häfder, utg. af Nordiska museet, h. 9 har nyligen utkommit. Det innehåller *Gunnar Hazelius'* efterlämnade afhandling: *Om handtverksämbetena under medeltiden, en inledning till skråväsendets historia i Sverige* jämte en lefnadsteckning af författaren, författad af Dr. *Verner Söderberg*, samt ett af förf. under Uppsalatiden hållet föredrag »*Om patriotism.*» Utgifningen har ombesörjts af författarens studiekamrater och vänner fil. lic. *E. T. Heckscher* och Dr. *T. Höjer*.

Samfundet för Nordiska museets främjande.

I hufvudstaden bosatt stiftande ledamots årsafgift är *sju* kronor. Utom hufvudstaden bosatt ledamot erlägger en årsafgift af *fem* kronor.

Enligt § 6 i samfundets stadgar är emellertid den, som i stället för den årliga ledamotsafgiften på en gång erlägger minst ett hundra kronor att anse såsom ständig ledamot och sedan befriad från alla afgifter.

Ledamot såväl stiftande som ständig erhåller årligen ett årskort till Nordiska museet för sig personligen eller för en medlem af sin familj, hvilkens namn i sådant fall torde uppgifvas. Tidsskriften »Fataburen» utdelas till medlemmar bosatta utom Stockholm. Därstädes boende kunna erhålla densamma till halfva boklädspriset genom museets expedition.

Dessutom äger ledamot rätt att för de närmaste medlemmarna af sin familj (man, hustru, syskon eller barn) erhålla årskort gällande till museets samtliga afdelningar för ett pris af *tre* kronor för hvarje sådan medlem. Årskort till Skansen kosta eljest 6 kr. för vuxna, 4 kr. för barn.

På det stiftande ledamot ej må hafva besvär med årsafgiftens insändande, upptages densamma utom Stockholm genom postförskott samt i Stockholm efter den 15 januari genom bud. De i Stockholm bosatta medlemmar, som så önska kunna dock den 15 dec.—15 jan. å museets expedition utlösa sina årskort.

Bref och meddelanden torde ställas till Sekreteraren i Samfundet för Nordiska museets främjande, adress Nordiska Museet, Stockholm. Allm. Telefon 4. Riks Telefon 3 98.

Författare och förläggare som önska böcker och uppsatser anmälda eller omnämnda i tidskriften, behagade insända dem under adress *Nordiska Museet*, Stockholm. Manuskript, meddelanden och uppgifter insändas under samma adress.

Gåfvor till Nordiska Museet emottagas med tacksamhet. Från landsorten insändas de under adress Nordiska Museet, Stockholm. I Stockholm kunna de inlämnas antingen i museet eller å Skansen, Djurgården. Vid hvarje föremål böra fyndort och gifvarens namn, titel och adress samt i öfrigt hvarje upplysning, som kan lämnas om föremålets historia eller användning, så fullständigt och tydligt som möjligt angifvas.

Fotografer! Fotografier af kulturhistoriskt, etnografiskt och arkeologiskt intresse, (byggnader och byggnadsdetaljer, eldstäder, husgeråd, utöfvandet af landtliga sysslor och hemslöjd, idrotter och lekar, forntroföremål o. s. v.) mottagas med tacksamhet af Nordiska Museet.

Tidskriften utkommer med 4 häften om tillsammans minst 256 sidor årligen och åtföljes dessutom af en redogörelse för museets förvaltning.

Tidskriften kostar i bokhandeln och på posten 5 kr. för årgång. Lösa häften säljas i mån af tillgång för 2 kr. Den utdelas gratis till de ledamöter i Samfundet för Nordiska Museets främjande, som äro bosatta utom Stockholm. I hufvudstaden boende ledamöter kunna erhålla tidskriften till halfva boklåspriset vid rekvisition genom Museets expedition.

Tidskriften distribueras genom

Herr O. A. LILJEGRENS bokhandel.